

4. PEATÜKK. EESTI REGIONAALSE ARENGU FINANTSILISE JÄTKUSUUTLIKKUSE MODELLEERIMINE JA ANALÜÜS

Janno Reiljan, Dorel Tamm

Sissejuhatus

Käesoleva peatüki eesmärgiks on rakendada eelmistes peatükkides väljaarendatud regionaalse arengu jätkusuutlikkuse modelleerimise ja analüüsi metodoloogiat ja metoodikat, toetudes Eesti kohalikele omavalitsusüksustele kui regionaalarengu vaatlusobjektidele. Metoodika täielik rakendamine eeldab väga mahukat andmetöötlust ja analüüsi tulemuste esitust. Isegi kui linnu ja valdu iseloomustavad mahu- ja hulgaparameetrid kõrvale jätta (nähtuste ja protsesside jätkusuutlikkus ilmneb eelkõige nende sisestruktuuri tugevust kajastavates taseme-, struktuuri- ja dünaamikanäitajate väärtustes), on regioonide olukorra ja arengu erinevate aspektide iseloomustamiseks ometi vaja sadu näitajaid. Erinevate ametkondade statistiliste vaatlustega on hõlmatud kuni 2005. aasta 16. oktoobri kohalike omavalitsuste volikogude valimisteni eksisteerinud 241 kohaliku omavalitsusüksust. Sellise ulatusega andmetöötlus ei valmista arvutite ja andmetöötluspakettide võimsust arvestades mingeid probleeme, kuid analüüsi tulemuste esitus ületab käesoleva peatüki võimaliku mahu. Seetõttu esitatakse siinkohal ainult väljatöötatud lähenemisviisi näitlik lühivariant.

Alltoodud empiirilisele analüüsile seati järgmised kvalitatiivsed ja kvantitatiivsed piirangud:

- Kohalike omavalitsusüksuste olukorda ja arengut käsitletakse ainult finantsilise jätkusuutlikkuse aspektist¹¹. Statistikaameti, Tolli- ja

¹¹ Kohaliku omavalitsuse finantsilise jätkusuutlikkusena käsitletakse järgnevalt käesoleva osa eelmistes peatükkides esitatud teoreetilistest seisukohtadest lähtudes kohaliku omavalitsuse pikaajalist stabiilset võimet teiste kohalike omavalitsustega võrdväärsel tasemel katta oma ülesannete täitmiseks vajalikud kulud piisavate tuludega. Finantsilise jätkusuutlikkuse saavutamiseks tuleb kohalikus omavalitsuses

Maksuameti ning Rahandusministeeriumi valdu ja linna iseloomustavatest statistilistest andmetest tuletati kohalike omavalitsusüksuste finantsolukorda ja -arengut kajastavad taseme, struktuuri ja dünaamika suhtarvud. Analüüsivaldkonna kitsendamine võimaldas vaatlusaluste algnäitajate arvu taandada ca 100-le.

- Kuigi regionaalse arengu finantsilise jätkusuutlikkuse modelleerimine toimub kohaliku omavalitsusüksuse üksuse tasandil, esitatakse analüüsitulemused üldistatuna maakondade (eraldi Tallinna) ja kogu Eesti lõikes. Selle tulemusena on analüüsitulemuste esitamisel vaatlusaluste objektide arv 17.
- Eelmises peatükis toodud komplekssest metoodikast läbitakse käesolevas peatükis ainult neli etappi:
 - 1) kohalike omavalitsuste tulused ja kulused, nende struktuuri ning dünaamikat kajastavate näitajate võrdlevanalüüs maakondade lõikes;
 - 2) sünteetiliste sõltumatute komponentide väljatoomine faktoranalüüsiga kohalike omavalitsuste tulunäitajate alusel;
 - 3) kompleksse kohalike omavalitsuste tuluindikaatori konstrueerimine;
 - 4) kohalike omavalitsuste kulude taset, struktuuri ja dünaamikat kajastavate näitajate regressioonanalüüs sünteetiliste tulunäitajate kui sõltumatute tegurite alusel.

Käsitledes Eesti regionaalse arengu finantsilist jätkusuutlikkust, jaguneb käesolev peatükk kolmeks sisuliseks alapunktiks: regioonide võrdlevanalüüs algnäitajate alusel; tulunäitajate komponentanalüüs sünteetiliste indikaatorite väljatoomiseks ja regioonide finantsilise jätkusuutlikkuse komplekshinnang; kulunäitajate regressioonanalüüs tulunäitajate süsteemi sünteetiliste komponentide alusel.

luua otsustusprotsess, mis käsitleb valla või linna tulude ja kulude taset, struktuuri ja dünaamikat iseloomustavaid näitajaid terviklikkust, tasakaalustatust, perspektiivsust, vastutuse konkretiseerimist, eetilist, säästlikkust ja optimaalsust taotlevalt.

4.1. Eesti kohalike omavalitsuste võrdlevanalüüs tulude ja kulunäitajate alusel

Kohalike omavalitsuste finantsilise jätkusuutlikkuse kujunemisel on keskseks elemendiks seadusega määratud autonoomsed maksutulud, mis ideaalsel juhul kataks linna- või vallavalitsuse ülesannete täitmiseks vajalikud kulud.

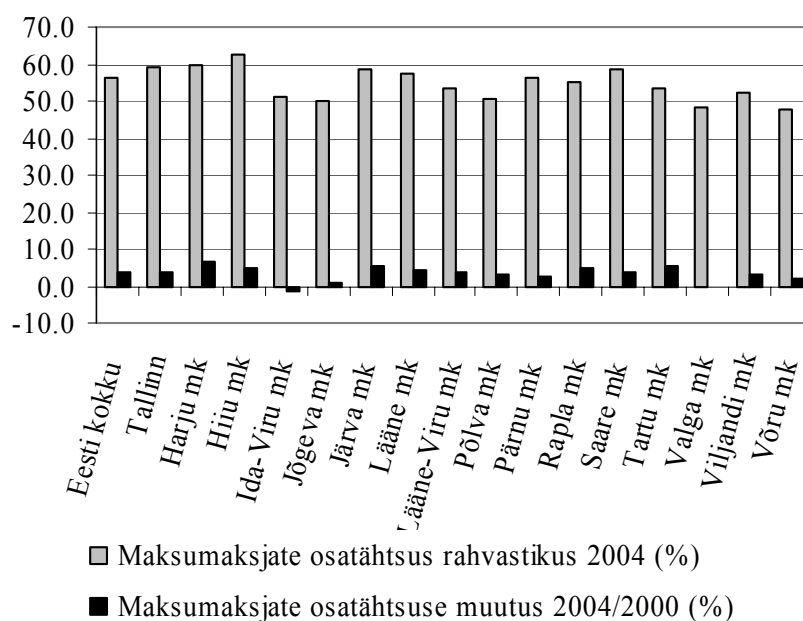
Autonoomsete tulude kujunemine seaduste alusel tagab harilikult suurema stabiilsuse, mis võimaldab avaliku sektori arengu pikemaajalist planeerimist. Igal aastal riigieelarveseaduses fikseeritud täiendavad eraldised kohalike omavalitsuste eelarvesse sõltuvad paljuski parajasti valitsuse moodustavate poliitiliste jõudude tahtest ja seega on neid pikemas perspektiivis raske prognoosida. Eestis laekuvad omavalitsuste autonoomsed tulud peamiselt füüsilise isiku tulumaksust. Seetõttu sõltub avalike teenuste pakkumiseks vajalike omatulude laekumise tase (elaniku kohta) ja dünaamika regioonides eeskätt maksumaksjate osatähtsusest elanikkonnas ja maksumaksjate sissetuleku suurusest.

Maksumaksjate osatähtsus elanikkonnas kajastab eelkõige töövõimeliste ja –tahteliste inimeste olemasolu regioonis, kes on leidnud töökoha kohapeal või mõnes teises regioonis. Lisaks neile võib vallas või linnas elada töötuid või väljaspool tööjõudu olevaid inimesi, kes ei tööta neile sobiva võimaluse puudumise tõttu.

Joonis 4.1 toob selgelt esile, et väikseim on maksumaksjate osakaal Lõuna-Eesti (Võru, Valga ja Jõgeva maakonna) kohalikes omavalitsusüksustes – keskmiselt alla 50% elanikkonnast. Napilt üle 50% on maksumaksjaid Jõgevamaa ja Ida-Virumaa valdade-linnade rahvastikus. Kõrgeima maksumaksjate osatähtsusega paistavad silma Hiiumaa, Harjumaa (sealhulgas Tallinn) ja Saaremaa, kus selle näitaja väärtus ulatub 60%-ni või üle selle. Seega võib maksumaksjate osatähtsuse erinevusest tuleneda maakonnakeskmiste enam kui 20%-line erinevus maakondade rahvastikus füüsilise isiku tulumaksu laekumise näitajates. Loomulikult võivad teised tegurid maksumaksjate osatähtsuse erinevuse mõju tulumaksu laekumistele kompenseerida. Väiksema maksumaksjate osatähtsusega maakonnas võib nende sissetulek, millest tulumaksu arvutatakse, olla võrreldes teiste maakondadega suurem.

Maksumaksjate osatähtsuse aspektist hinnatuna on Eesti finantsiline jätkusuutlikkus vaatlusalustel aastatel 2000–2004 keskmiselt 3,7% võrra

tõusnud. Samal ajal ilmneb aga regionaalse tasakaalustamatuse süvenemine. Suure maksumaksjate osatähtsusega silma paistnud Harjumaal kasvas maksumaksjate osatähtsus rahvastikus kolme aastaga 6,6% võrra. Maksustatavat tulu teenivate inimeste osatähtsuse 5,2%-line juurdekasv vaatlusalusel perioodil iseloomustas Tartu- ja Järvamaa elanikkonna struktuuris toimunud muutusi. Ida-Virumaal ja Valgamaal, kus maksumaksjate osakaal rahvastikus oli 2004. aastal niigi madal, toimus perioodil 2000–2004 maksumaksjate osatähtsuse vähenemine ning Jõgeva ja Võrumaal kasvas osatähtsus Eesti keskmisega võrreldes oluliselt aeglasemalt.

Joonis 4.1. Maksumaksjate osatähtsus elanikkonnas ja selle muutus aastatel 2000–2004 maakondade lõikes

Lisaks maksumaksjate osatähtsusele elanikkonnas sõltub kohaliku omavalitsusüksuse maksulaekumise tase maksumaksjate teenitud tulu tasemest, seadustega antud maksuvabastuste ulatusest ja kohalikule omavalitsusele määratud maksuosa suurusest. Tabelist 4.1 näeme, et Ida-Viru, Jõgeva, Põlva ja Valga maakonna maksumaksja keskmine tulu

moodustab vaid 60% Harjumaal elava maksumaksja keskmisest tulust. Samuti selgub, et maksumaksja bruto- ja netotulu on Harjumaal ainsana suurem Eesti keskmisest maksumaksja bruto- ja netotulust (ca 20% võrra), Tartumaal on maksumaksja tulu riigi keskmise tuluga võrdne ja kõigis ülejäänud maakondades keskmisest madalam. Seega on Eesti regionaalne areng tasakaalustamata ka maksumaksja tulu aspektist.

Tabel 4.1. Tulud, maksuvabastuste ulatus ja kohalike omavalitsuste maksulaekumised maakondade lõikes 2004. aastal

	Maksumaksja brutotulu (tuh.kr)	Maksumaksja netotulu (tuh.kr)	Maksust vabastatud tulu osatähtsus brutotulus (%)	Maksutulu osatähtsus brutotulus (%)	KOV-le laekunud tulumaksu osatähtsus brutotulus (%)	KOV maksutulu elaniku kohta (tuh.kr)
Eesti kokku	67,9	55,2	28,1	18,7	10,8	4,1
Tallinn	81,8	65,9	25,1	19,5	10,9	5,3
Harju	82,1	66,1	25,0	19,5	10,9	5,3
Hiiu	63,2	51,6	29,4	18,4	10,9	4,3
Ida-Viru	50,6	41,9	33,9	17,2	10,8	2,8
Jõgeva	50,9	42,1	33,5	17,3	10,6	2,7
Järva	58,6	48,0	30,1	18,2	10,6	3,6
Lääne	61,1	50,1	30,5	18,1	10,7	3,8
Lääne-Viru	57,6	47,3	31,3	17,9	10,9	3,3
Põlva	51,8	42,8	33,2	17,4	10,5	2,7
Pärnu	60,4	49,6	30,8	18,0	10,6	3,6
Rapla	63,5	51,8	29,1	18,4	10,8	3,8
Saare	61,7	50,5	30,1	18,2	10,4	3,8
Tartu	68,0	55,3	28,4	18,6	10,7	3,9
Valga	52,3	43,3	33,6	17,3	10,8	2,7
Viljandi	57,0	46,9	31,3	17,9	10,7	3,2
Võru	54,5	45,0	32,9	17,4	10,7	2,8

Mitmesugused tulumaksuvabastused (maksuvaba tulu aastasumma, eluaseme- ja õppelaenu intresside ning pensionimaksete tulumaksuvabastus) ulatuvad madalama tulutasemega maakondades kolmandikuni ja Harjumaal veerandini brutotulust. Seetõttu kõigub maksusumma osatähtsus kogutulust 17,2-17,3%-st Ida-Virumaal, Jõgevamaal ja Valgamaal kuni 19,5%-ni Harjumaal. Need erinevused ei mõjuta aga kohaliku omavalitsuse eelarvesse laekuva tuluosa suurust, mis on keskmiselt

10,8% brutotulust. Füüsilise isiku vara müügist saadavatelt summadelt (nn erakorralistelt tuludelt) võetava tulumaksu otse riigieelarvesse laekumise tõttu kannatavad keskmisest veidi enam Saare- ja Põlvamaa kohalike omavalitsuste maksutulud.

Vaeseimates maakondades on see 2,7-2,8 tuhat krooni. Harjumaa omavalitsustes laekub eelarvesse keskmiselt elaniku kohta ligi kaks korda suurem füüsilise isiku tulumaksu summa (5,3 tuh. krooni).

Joonise 4.1 ja tabeli 4.1. andmete kokkuvõtteks tuleb tõdeda, et maksumaksjate osatähtsuse ja tulutaseme erinevused avaldavad vastastikku tugevdavat koosmõju Eesti maakondade finantsolukorra tasakaalustamatusele. Nendes maakondades, kus maksumaksjate osatähtsus on madal, on madal ka maksumaksja bruto- ja netotulu. Ilmselt asuvad inimesed järk-järgult ümber neile tööd pakkuvatesse regioonidesse.

Toimunud muutuste alusel iseloomustavad tabelis 4.2 esitatud andmed kohalike omavalitsuste finantsilise jätkusuutlikkuse arengutendentse aastatel 2000–2004 maksumaksjate tulutasemes, maksuvabastuste ulatuses ja omavalitsuste maksulaekumise tasemes. Maksumaksja brutotulu on nelja aastaga Eestis keskmiselt kasvanud 57%, netotulu 59,8% võrra. Seejuures on tulude dünaamika maakondlikud erinevused neil aastail mõjunud positiivselt tulude taseme regionaalsele konvergensile. Harjumaa (ka Tallinna) tulutaseme tõusu tempo jäi riigi keskmisest madalamaks ca 10 protsendipunkti, samal ajal kui Saare, Põlva, Jõgeva, Viljandi ja Võru maakonnas tõusid maksumaksja tulud keskmisest kasvutempost enam kui 10% võrra kiiremini. Samasuguse kasvutempo jätkudes võivad hetkel mahajäänud maakonnad jõuda teatud aja möödudes rikkamatele järele. Paraku jäi tulude kasv keskmisest aeglasemaks ka niigi probleemsel Ida-Virumaal, aga samuti Hiiumaal.

Maksust vabastatud tulu suurenes sel perioodil keskmiselt 24,2% võrra. Võrreldes omavahel erinevaid regioone, selgus, et Harjumaal (eriti Tallinnas) ja Hiiumaal kasvas maksust vabastatud tulu riigi keskmisest kiiremini ning Jõgeva, Viljandi, Võru ja Põlva maakonnas aeglasemalt. Maksutulu osatähtsus brutotulus on seetõttu langenud 7,1% võrra, sellest oluliselt enam Hiiu- ja Ida-Virumaal ning mõnevõrra vähem Tartu, Viljandi, Järva ja Jõgeva maakonnas. Kohalikule omavalitsusele laekuv füüsilise isiku tulumaksu osa vähenes aastail 2000–2004

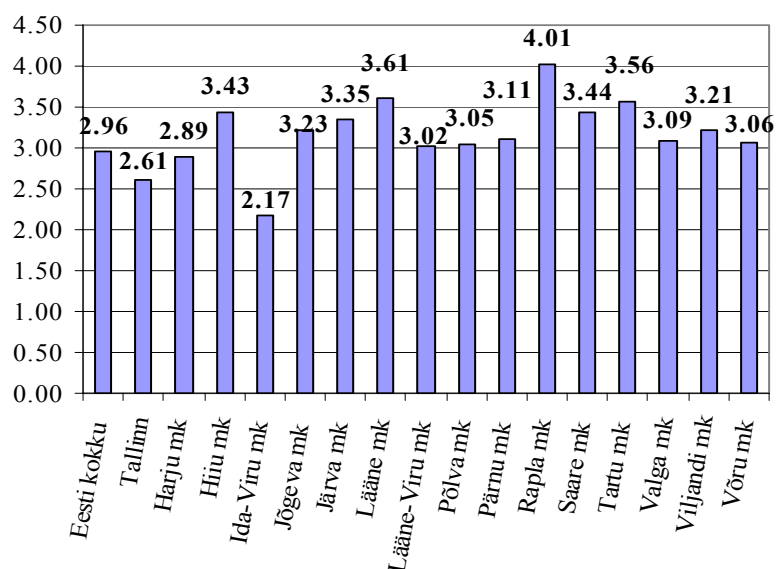
keskmiselt 5,9% võrra. Harjumaal (ja Tallinnas) vähenes omavalitsusele laekuv füüsilise isiku tulumaksu osa ligi 10% võrra, samal ajal suurenes see Hiiumaal 4,3%, Põlvamaal 0,9%, Valgamaal 0,8% ja Jõgevamaal 0,7% võrra. Kokkuvõttes kasvasid kohalike omavalitsuste laekumised üksikisiku tulumaksust veidi aeglasemalt maksumaksjate tulu kasvust.

Tabel 4.2. Maksumaksjate tulu, maksuvabastuste ulatuse ja eelarvesse laekunud maksutulu (elaniku kohta) muutus kohalikes omavalitsustes aastatel 2000–2004, %

	Maksumaksja brutotulu (tuh.kr)	Maksumaksja netotulu (tuh.kr)	Maksust vabastatud tulu osatähtsus brutotulus(%)	Maksutulu osatähtsus brutotulus (%)	KOV-le laekunud tulumaksu osatähtsus brutotulus (%)	KOV maksutulu elaniku kohta (tuh.kr)
Eesti kokku	157,0	159,8	124,2	92,9	94,1	153,2
Tallinn	146,8	149,7	130,4	92,8	90,4	138,0
Harju	149,2	152,0	129,2	93,0	90,5	143,9
Hiiumaa	147,1	150,7	134,6	90,3	104,3	160,9
Ida-Viru	148,6	151,9	125,6	90,5	99,7	146,0
Jõgeva	172,4	174,7	114,5	94,0	100,7	175,5
Järva	166,5	168,9	117,1	94,1	97,8	171,2
Lääne	162,8	165,6	121,4	92,8	98,9	168,2
Lääne-Viru	157,7	160,8	123,8	91,9	99,9	163,9
Põlva	173,0	175,7	117,2	93,2	100,9	180,0
Pärnu	164,7	167,4	120,4	93,0	94,7	159,6
Rapla	168,5	171,1	119,4	93,8	93,8	166,0
Saare	174,0	176,5	117,7	93,9	96,9	175,1
Tartu	167,2	169,5	118,0	94,3	94,2	165,6
Valga	169,7	172,5	118,2	92,8	100,8	170,9
Viljandi	171,6	174,0	116,1	94,0	98,6	174,7
Võru	170,8	173,0	116,9	93,4	97,2	169,8

Maakondade konvergensile viitavad ka viimases veerus olevad andmed. Nimelt suurenes maksutulu elaniku kohta kõige rohkem Põlvamaal (80%). Üle 70% kasv esines ka veel Jõgeva-, Järva-, Saare-, Valga- ja Viljandimaal. Harjumaal ning Tallinnas oli kasv samal ajal ainult 43% ja 38%. Kahjuks paistab madala kasvumääraga silma ka Ida-Virumaa, kus mahajäämus on niigi suur.

Joonisel 4.2 näeme, et aastatel 1995–2004 olid erinevused kohalikele omavalitsustele laekunud füüsilise isiku tulumaksu kasvutempodes maakondade lõikes küllalt suured. Kümne aasta tulumaksu kasvutempode varieeruvus on suurem tabelis 4.2 toodud viie aasta varieeruvusest, st kasvutempodes võib märgata tendentsi ühtlustumisele. Kui Raplamaa omavalitsustes kasvasid laekumised füüsilise isiku tulult kümne aastaga keskmiselt neljakordseks, siis Ida-Virumaal oli kasvutempo peaaegu poole aeglasem. Riigi keskmisest (ligikaudu 3-kordne kasv) jäi füüsilise isiku tulumaksu laekumise kasv oluliselt allapoole Tallinnas (2,61 korda), seda taset ületati oluliselt aga Lääne-, Tartu, Saare ja Hiiu maakonnas. Perioodil 2000–2004 suure kasvu läbi teinud maakonnad (Jõgeva-, Järva-, Põlva-, Saare-, Valga- ja Viljandimaa) on joonisel 4.2 keskmiste hulgas. Järelikult on kasv tulumaksulaekumistes toimunud nendes maakondades peamiselt viimasel viiel aastal.

Joonis 4.2. Kohalike omavalitsuste eelarvesse laekunud füüsilise isiku tulumaksu summa kasv maakondade lõikes aastatel 1995–2004 (korda)

Ülaltoodust järeldub, et suured regionaalsed tuluerinevused Tallinna ja Eesti teiste regionide vahel tekkisid peamiselt taasiseseisvumise

algaastatel. Viimase aastakümne madalam tulu kasvutempo Tallinnas ei ole veel märgatavat mõju avaldanud tulumaksu laekumise taseme erinevuste absoluutsuurusele, kuid tulevikus peaksid erinevused vähenema.

Tabel 4.3. Tulumaksu tagasimaksete ja juurdemääramiste muutus aastatel 1999–2002 ja suhe rahvaarvuga 2000.a., protsentides

	Tulumaksu tagasimaksete arv	Tagastatud tulumaksu summa	Tulumaksu juurdemääramiste arv	Tulumaksu juurdemääramise summa	Tulumaksu tagastuste saajate osatähtsus elanikkonnas, 2000. a.	Tulumaksu juurdemaksjate osatähtsus elanikkonnas 2000. a.
Eesti kokku	101,6	197,0	72,9	191,7	26,8	1,9
Tallinn	103,0	191,5	68,4	149,4	26,8	2,2
Harju	105,0	196,5	70,1	160,2	25,9	2,1
Hiiu	90,3	206,4	83,5	195,4	31,2	3,8
Ida-Viru	99,7	173,3	59,0	147,9	27,8	1,0
Jõgeva	88,5	200,9	97,5	136,5	26,6	1,8
Järva	102,0	204,3	80,2	170,4	30,9	2,2
Lääne	101,8	211,1	97,0	226,4	28,4	2,1
Lääne-Viru	98,3	198,1	99,1	301,7	24,6	1,5
Põlva	97,0	201,7	58,5	236,7	26,5	1,6
Pärnu	95,1	200,4	67,4	376,6	30,3	1,9
Rapla	96,7	201,5	90,7	151,6	26,9	2,2
Saare	100,6	206,3	105,9	181,9	29,7	2,9
Tartu	106,6	205,0	66,5	269,5	26,4	1,9
Valga	96,5	207,4	78,1	190,1	24,2	1,6
Viljandi	106,2	206,9	75,8	222,4	27,3	1,8
Võru	97,7	201,1	72,3	149,5	24,3	1,6

Järgnevalt iseloomustatakse Eesti tulumaksu vabastuste ja juurdemääramiste mõju omavalitsuste eelarvetulude kujunemisele (vt tabel 4.3). Aastatel 1999–2000 suurenes tulumaksu tagasimaksete arv ainult 1,6% võrra, kuid tagasimakstud summa peaaegu kahekordistus. Keskmisest rohkem kasvas tagasimaksete hulk Tartu-, Viljandi- ja Harjumaal, samal ajal kui Jõgeva- ja Hiiumaal tagasimaksete arv kümnendiku võrra vähenes. Tagasimakstud summa kasvas kiiremini

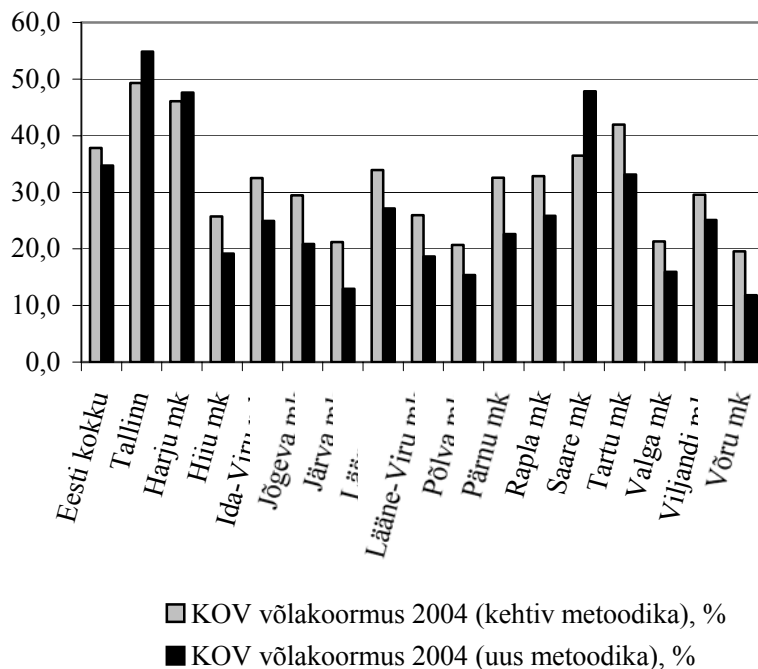
Lääne-, Valga- ja Viljandimaal, aeglasemalt aga Ida-Virumaal ja ka Tallinnas. Tulumaksu tagastuste hulga ja summa muutumise vahel aga seost märgata ei ole.

Tulumaksu juurdemääramiste hulk vähenes vaatlusaluse kolme aastaga enam kui veerandi võrra, sealhulgas Põlva- ja Ida-Virumaal enam kui 40% võrra. Saaremaal see hulk aga koguni suurenes 5,9% võrra. Tulumaksu juurdemääramiste summa kasvas enam kui 1,9 korda, millest oluliselt aeglasema kasvuga paistsid silma Tallinn, Jõgeva-, Ida-Viru- ja Võrumaa. Erandlikult kiiresti kasvas (3,76 korda) juurdemääratud tulumaksu summa Pärnumaal, keskmisest oluliselt kiirem oli kasv ka Tartu-, Põlva- ja Läänemaal. Ka tulumaksu juurdemääramiste hulga ja summa muutumise vahel näib maakondade andmete alusel hinnatuna seos puuduvat.

Tulumaksu tagasimaksete saajaid on üle veerandi rahvaarvust, keskmisest enam Hiiu-, Järva- ja Pärnumaal, vähem aga Ida-Viru-, Valga- ja Võrumaal. Tulumaksu juurdemakseid pidi tegema ainult 1,9% elanikest, keskmisest oluliselt enam Hiiu- ja Saaremaal, oluliselt vähem aga Ida- ja Lääne-Virumaal.

Lisaks maksumaksjalt laekuvatele tuludele võib kohalik omavalitsus arenguprobleemide lahendamiseks kasutada ka laenuraha. Joonisel 4.3 näeme, et erinevalt keskvalitsusest on kohalikud omavalitsused seda võimalust ka kasutanud, kuid maakondade lõikes esinevad suured erinevused. Laenudega on end enam koormanud Harjumaa omavalitsused (eelkõige Tallinn) ja uue metoodika alusel hinnatuna ka Saaremaa omavalitsused. Vana (kehtiva) metoodika alusel jäid võla-koormuse lubatud piirist küllaltki kaugemale kõigi maakondade keskmised tasemed. Uue metoodika alusel on aga Harju- ja Saaremaa keskmised tasemed kriitilisele väärtusele suhteliselt lähedal ning Tallinna tase ületab seda. Kõige tagasi-hoidlikumalt (alla 20% aastaeelarve mahust) on laenuraha kasutanud Võru-, Järva-, Valga- ja Põlvamaa omavalitsused. Arenguvajaduste seisukohast vaadatuna võiks aga just nendes maakondades olla laenukoormus keskmisest suurem, kuna laenude abil saaks kompenseerida suurt mahajäämustmaksutulu laekumistes elaniku kohta. Laenudest lisanduvaid finantsvahendeid tohi aga kasutada jooksvate kulude katmiseks, vaid investeeringuteks infrastruktuuri. Sellised investeeringud aitaks parandada omavalitsusüksuste elu- ja majanduskeskkonda ning panna alus maksumaksjate tulude

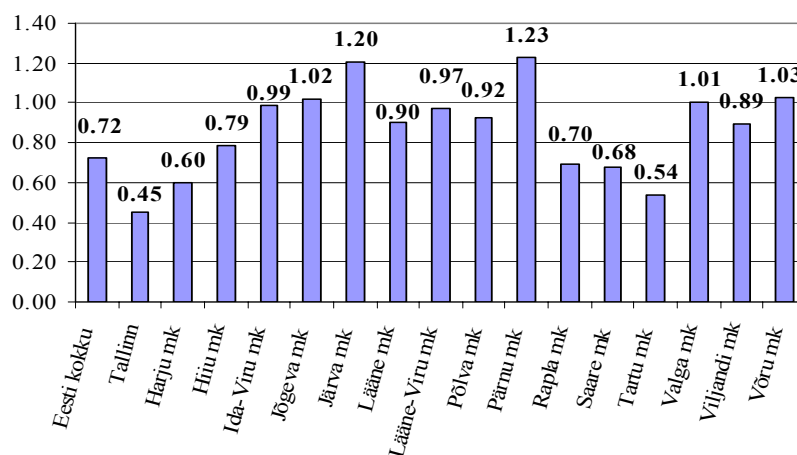
suurenemiseks tulevikus. Uue ja vana meetodika alusel arvatud võlakoormuse näitaja erinevustest ilmneb, et Saare- ja Harjumaal ületab kohalike omavalitsuste valitseva mõju all olevate äriühingute keskmine võlakoormus nende maakondade omavalitsuste keskmist võlakoormust, teistes maakondades on aga olukord vastupidine.

Joonis 4.3. Kohalike omavalitsuste võlakoormus suhtena eelarvesse¹²

¹² Uue ja vana kohaliku omavalitsuse võlakoormuse arvutamise meetodika erinevus peitub suhtumises omavalitsuse valitseva mõju all olevate äriühingute võlakoormusse: vana meetodika arvestab ainult omavalitsuse võlgade ja vabade vahendite vahe suhet puhastatud eelarvesse, uus meetodika võtab lisaks arvesse ka omavalitsuse valitseva mõju all olevate äriühingute võlgade ja vabade vahendite vahe. Eesti kohalikele omavalitsustele oli vana meetodika alusel lubatud võlakoormus 60% ja uue meetodika alusel 50% puhastatud eelarvest.

Kohalike omavalitsuste võimet täita laenude teenindamisega seotud ja muid lühiajalisi kohustusi iseloomustab maksevõime kordaja, mille keskmised väärtused maakondade lõikes on esitatud joonisel 4.4. Teistest kõrgema maksevõime kordajaga paistavad silma Järva ja Pärnu maakond, kus näitaja väärtus on suurem 1,2 ühikut (heaks loetakse juba 0,9). Järelikult võiksid vastavad maakonnad ka maksevõime kordaja väärtuse alusel suurendada oma laenukoormust ning investeerida parema majanduskeskkonna loomisesse. Hea ja rahuldava piiril balanseerivad Lääne-, Põlva- ja Viljandimaa omavalitsuste maksevõime keskmised tasemed. Ebarahuldaval tasemel on aga maksevõime kordaja Tallinnas, samuti Tartumaal, Harjumaa keskmine asub rahuldava ja ebarahuldava piiril. Kehtiva meetodika alusel hinnatuna on vastavalt joonisele 4.3. ka omavalitsuste keskmise võlakoormuse poolest kolme kõrgema tasemega maakonna hulgas Tartu- ja Harjumaa.

Joonis 4.4. Kohalike omavalitsuste maksevõime kordaja¹³ maakondade lõikes 2004. aastal

Omavalitsuse võlakoormus tekib eelarve defitsiidist, mille taset ja dünaamikat aastatel 2000–2005 iseloomustavad andmed on esitatud tabelis 4.4. Aastate 2000–2004 keskmine eelarvedefitsiit moodustas -

¹³ Maksevõime kordaja iseloomustab kohaliku omavalitsuse käibevara (va varud) suhet lühiajalistesse kohustustesse (va kohustused töövõtjate ees): üle 0,9 – hea; 0,6–0,89 – rahuldav; 0,3–0,59 – mitterahuldav; alla 0,3 – nõrk.

4,87%, mis tulenes peamiselt Tallinna eelarvedefitsiidist -13,51%. Seitsme maakonna omavalitsusi iseloomustas samal ajal eelarve suurem või väiksem ülejääk, Läänemaal koguni +3,53%. Kohalike omavalitsuste eelarvepoliitika on aga muutumas. Kui 2004. aastal oli eelarveülejäägiga maakondi veel neli, siis tabeli 4.4 eelviimase veeru andmeil planeerisid 2005. aastaks kõigi maakondade omavalitsused defitsiidiga eelarve. Selle tulemusena kasvab perioodi 2001–2005 keskmine eelarvedefitsiit -6,22%-ni. Omavalitsuste koondeelarve väikese ülejäägiga paistab seejärel silma veel ainult Hiiumaa, kus ülejääk on 0,31%.

Tabel 4.4. Kohalike omavalitsuste eelarve defitsiit aastatel 2000–2005, %

	KOV 5 aasta defitsiit (00-04)	KOV 2004 defitsiit	KOV 2005 plaanitav defitsiit	KOV 5 aasta defitsiit (01-05)
Eesti kokku	-4,87	-2,58	-10,54	-6,22
Tallinn	-13,51	-6,33	-11,74	-13,37
Harju	-10,69	-4,25	-11,20	-10,76
Hiiumaa	0,99	4,37	-8,04	0,31
Ida-Viru	-0,46	-1,65	-8,75	-2,58
Jõgeva	0,09	-2,00	-21,35	-5,37
Järva	1,17	2,48	-13,43	-2,00
Lääne	3,53	-0,38	-8,69	-0,91
Lääne-Viru	-0,24	-2,37	-8,17	-1,87
Põlva	3,00	-0,93	-11,93	-0,90
Pärnu	2,03	1,02	-6,92	-0,02
Rapla	-2,32	-5,39	-6,35	-3,77
Saare	-0,28	-4,25	-6,70	-2,00
Tartu	-4,64	-2,77	-11,26	-5,75
Valga	-0,04	1,96	-9,16	-2,04
Viljandi	1,05	-0,04	-13,16	-1,84
Võru	-0,24	-1,11	-9,93	-2,69

Andmed tabelis 4.5 iseloomustavad kohalike omavalitsuste kohustuste ja põhivara suhet. Samad näitajad on esitatud ka omavalitsuste elanike kohta arvatuna. Kohalike omavalitsuste põhivaraga varustatuse tase varieerub suures ulatuses: ühelt poolt Ida-Virumaa 7352, Võrumaa 9079, Viljandimaa 9236 ja Järvamaa 9789 krooniga ja teiselt poolt Harjumaa 17384 (sh Tallinn 19482) ja Saaremaa 15693 krooniga elaniku kohta. Kohustusi on omavalitsused ühe elaniku kohta võtnud kesk-

miselt 3656 krooni ulatuses, kusjuures omavalitsused näivad keskel läbi arvestavat oma majanduslikku võimsust. Nii kõigub kohustuste suhe põhivara maksumusega 18,3%-st Valgamaal 35,2%-ni Ida-Virumaal. Kui Ida-Virumaa välja arvata, siis on põhivaraga tagasihoidlikumalt varustatud omavalitsused suhtunud kohustuste võtmisse pigem keskmisest tagasihoidlikumalt. See tähendab aga, et tagasihoidlikke maksutulusid ei peeta võimalikuks korvata finantsvõimenduse võtmisega.

Tabel 4.5. Kohalike omavalitsuste kohustuste tase elaniku kohta ja suhtena põhivarasse 2005. aastal

	KOV kohustuste suhe põhivara maksumusega (%)	KOV põhivara elaniku kohta (krooni)	KOV kohustused elaniku kohta (krooni)
Eesti kokku	27,8	13144	3656
Tallinn	27,7	19482	5394
Harju	28,9	17384	5019
Hiiu	23,3	11571	2696
Ida-Viru	35,2	7352	2591
Jõgeva	29,8	10350	3080
Järva	21,8	9789	2132
Lääne	25,8	12301	3179
Lääne-Viru	23,7	10074	2390
Põlva	20,3	10456	2121
Pärnu	22,7	13370	3030
Rapla	29,7	10496	3113
Saare	21,2	15693	3324
Tartu	28,6	12141	3469
Valga	18,3	9851	1802
Viljandi	29,6	9236	2730
Võru	26,0	9079	2359

Arengu saavutamiseks on tarvis teha investeeringuid. Tabelist 4.6 näeme, et maakonna keskmine kohalike omavalitsuste omafinantseerimisvõime¹⁴ on maakondade lõikes erinev: üle keskmise ulatuvad Pärnu-, Harju-, Tartu- ja Raplamaa omavalitsuste näitajad, alla keskmise jäävad Hiiu-, Põlva-, Valga- ja Saaremaa omavalitsuste omad. Samas on

¹⁴ Omafinantseerimisvõime näitaja iseloomustab omavalitsuse puhastatud eelarvetulude suhet eelarvekuludesse, millest on maha arvatud intressimaksud, investeeringud ja sihtotstarbelised eraldised jooksvateks kuludeks: väärtus alla 1,0 – ebarahuldav, üle 1,0 – hea.

kõikide omavalitsuste omafinantseerimisvõime koefitsiendi väärtus üle 1,0, mis näitab, et tase on ühtlaselt hea.

Tabel 4.6. Kohalike omavalitsuste omainvesteeringute ning investeeringute osatähtsus kogukuludes ja suhe põhivara maksumusega keskmiselt aastatel 2003–2004

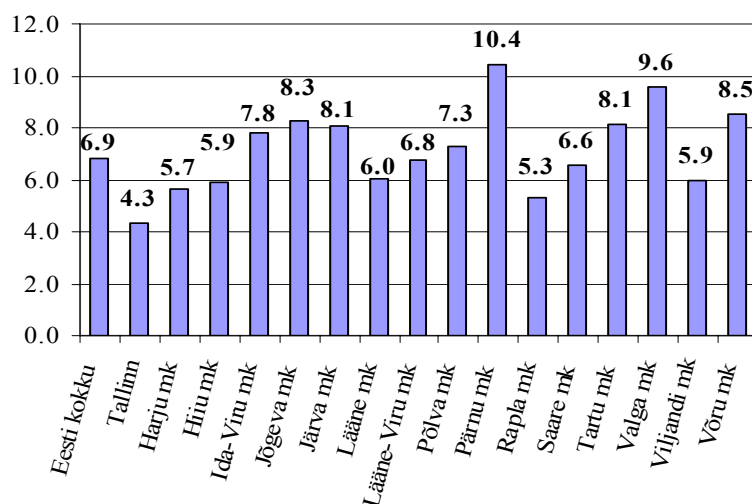
	KOV omafinantseeri- misvõime (koefitsient)	KOV investeeringute suhe põhivara maksumusega 2003 (%)	KOV investeeringute osatähtsus kogukuludes (%)	KOV intressimaksete osatähtsus kogukuludes (%)
Eesti kokku	1,11	11,1	15,8	1,14
Tallinn	1,11	8,1	16,6	1,27
Harju	1,13	9,1	16,2	1,32
Hiiu	1,03	11,4	14,4	0,89
Ida-Viru	1,09	13,5	12,0	1,05
Jõgeva	1,09	16,4	19,2	0,76
Järva	1,11	16,2	18,1	0,82
Lääne	1,08	17,0	15,5	1,14
Lääne-Viru	1,11	14,6	18,3	0,81
Põlva	1,06	18,8	18,0	0,72
Pärnu	1,14	7,8	12,9	1,42
Rapla	1,12	22,5	21,6	0,65
Saare	1,08	9,0	16,4	1,15
Tartu	1,13	11,2	15,5	1,22
Valga	1,08	12,4	15,5	0,74
Viljandi	1,10	14,5	14,0	1,10
Võru	1,09	17,2	17,2	0,56

Kohalike omavalitsuste investeeringute suhe põhivara maksumusega moodustas 2003. aastal Eestis keskmiselt 11,1%, mis tähendab põhivara uuendamist keskmiselt 9 aasta jooksul. Keskmisest aeglasemalt uuendavad põhivara Pärnu-, Saare- ja Harjumaa omavalitsused, keskmist ületava kiirusega paistavad silma Rapla-, Põlva-, Võru- ja Läänemaa omavalitsused. Tuleb aga arvestada, et põhivaraga tagasihoidlikumalt varustatud omavalitsustel on tarvis tasa teha ka senine mahajäämus põhivaraga paremini varustatud konkurentidest. Seega võiks investeeringute suhe põhivara maksumusega nendes maakondades olla suurem. Investeeringute osatähtsus kohalike omavalitsuste kogukuludes moodustab Eestis keskmiselt 15,8%. Seda taset ületavad oluliselt Rapla-, Jõgeva- ja

Lääne-Virumaa ning sellest oluliselt alla jäävad Ida-Viru-, Pärnu- ja Viljandimaa omavalitsuste keskmised tasemed.

Laenu raha kasutamisest tulenevate kulude taset iseloomustab intressimaksete osatähtsus kohalike omavalitsuste kogukuludes, mis Eestis keskmiselt moodustab 1,14%. Sellest oluliselt kõrgem on intressimaksete osatähtsus Pärnu-, Harju- ja Tartumaa omavalitsustes ja oluliselt madalam Võru-, Rapla-, Põlva- ja Jõgevamaa omavalitsustes. Kõige madalam oli intressimaksete osatähtsus Võrumaal, kus oli madal ka võlakooormus ning kõrge maksevõime kordaja.

Kulude taset laenu raha kasutamisel iseloomustab intressimaksete osatähtsus kohalike omavalitsuste kogukuludes, mis Eestis keskmiselt moodustab 1,14%. Sellest oluliselt kõrgem on intressimaksete osatähtsus Pärnu-, Harju- ja Tartumaa omavalitsustes ning oluliselt madalam Võru-, Rapla-, Põlva- ja Jõgevamaa omavalitsustes.

Joonis 4.5. Kohalike omavalitsuste likviidsus¹⁵ maakondade lõikes 2003. aastal, protsentides

¹⁵ Kohaliku omavalitsuse likviidsus iseloomustab vabade vahendite suhet puhastatud eelarve tuludesse: alla 5% – mitterahuldav, üle 5% – hea.

Joonisel 4.5 iseloomustatakse kohalike omavalitsuste likviidsust maakondade lõikes. Keskmisest kõrgema vabade eelarvevahendite osatähtsusega paistavad silma eelkõige Pärnu ja Valga maakonnad, kus likviidsusnäitaja ületab ligikaudu kahekordselt hea hinnangu saamiseks vajalikku taset (5%). Likviidsusnäitaja on aga madalaim ja selgelt ebarahuldaval tasemel (alla 5%) Tallinnas. Napilt ületavad hea likviidsushinnangu saamiseks vajaliku taseme Tartu- ja Harjumaa omavalitsuste keskmised näitajad. Üldiselt võib öelda, et nendes maakondades, kus võlakooormus on madal ning maksevõime kordaja kõrge, on kõrge ka likviidsuskordaja.

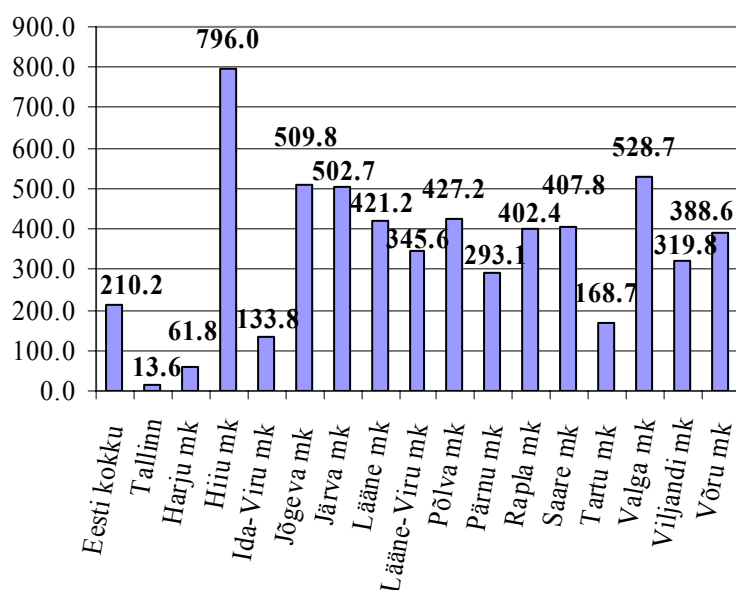
Tabel 4.7. Kohalike omavalitsuste finantskohustuste keskmine muutus maakondade lõikes aastatel 2000–2003, %

	KOV laenu- koormuse muutus	KOV põhilaenu muutus	KOV intressi- maksete muutus	Intressi ja põhilaenu muutuse suhe
Eesti kokku	93,9	175,7	69,9	39,8
Tallinn	108,6	215,1	26,3	12,2
Harju	111,1	219,5	57,8	26,3
Hiiu	51,7	98,5	44,2	44,9
Ida-Viru	84,3	155,8	84,6	54,3
Jõgeva	84,7	155,8	125,0	80,2
Järva	64,6	123,9	67,0	54,1
Lääne	44,8	86,4	42,6	49,3
Lääne-Viru	104,2	181,0	138,3	76,4
Põlva	42,8	86,1	38,0	44,1
Pärnu	50,3	84,1	60,2	71,7
Rapla	90,8	163,6	75,2	46,0
Saare	74,3	138,3	88,6	64,0
Tartu	186,3	272,4	122,0	44,8
Valga	103,9	169,9	115,0	67,7
Viljandi	51,5	100,8	55,2	54,7
Võru	95,4	175,3	148,3	84,6

Tabelist 4.7 näeme, et hoolimata põhilaenu keskmisest juurdekasvust 75,7% võrra Eesti kohalikes omavalitsustes aastatel 2000–2003, on eelarve veelgi kiiremast kasvust tulenevalt kohalike omavalitsuste laenukoormus Eestis keskmiselt hoopiski 6,1% võrra langenud. Maakondade lõikes on aga erinevused väga suured: nelja maakonna (Pärnu, Põlva, Lääne ja Hiiu) omavalitsused on põhilaenu vähendanud

ja laenukoormus on vähenenud ligikaudu poole võrra. Tartu-, Harju-, Lääne-Viru- ja Valgamaa omavalitsused kasvatasid aga põhilaenu eelarvest kiiremini ja nende laenukoormus on suurenenud.

Eesti omavalitsuste põhilaenu 75%-lise kasvu juures näitab intressi kogusumma vähenemine ligi kolmandiku võrra, et Eestis on aastatel 2000–2003 kohalike omavalitsuste laenutingimused oluliselt paranenud. Eelkõige paistab siin silma Tallinn, kus põhilaenu summa enam kui kahekordse kasvu juures on intressimaksed vähenenud ligikaudu kolmveerandi võrra. Teiste maakondade omavalitsuste laenutingimused on Tallinnaga võrreldes ebasoodsamad ja intressimaksede muutus korreleerub veidi selgemalt põhilaenu muutusega. Kõige ebasoodsam oli intresside ja põhilaenu muutumise suhe Võru, Jõgeva, Lääne-Viru ja Pärnu maakonna omavalitsustel. Neis maakondades (va kahanenud põhilaenu summaga Pärnumaa) oli ka intressisumma kasv kõige suurem.

Joonis 4.6. Riigieelarvelised investeeringueraldised elaniku kohta kohalikes omavalitsustes aastatel 1996–2003, keskmiselt aastas (krooni)

Jooniselt 4.6 näeme, et riigieelarveliste investeeringueraldiste tase on maakondade lõikes väga erinev. Tallinn ja ka paljud teised Harjumaa omavalitsused said riigieelarvest inimese kohta arvestatuna väga vähe investeeringueraldise, kuna nende tulutase on Eesti keskmisest oluliselt kõrgem. Investeeringueraldised Tartule jäävad samal põhjusel allapoole Eesti keskmist. Ida-Virumaa probleemide süvenemist selgitab mõningal määral asjaolu, et lisaks Eesti madalamaile tulutasemele on Ida-Virumaa kohalikud omavalitsused ilma jäetud ka keskvalitsuse investeeringueraldistest. Riiklikud investeeringueraldised elaniku kohta on keskmisest kõrgemad eelkõige Hiiumaal, aga ka Jõgeva-, Järva- ja Valgamaal.

Tabel 4.8. Investeeringute, laenude ja tulude ülejäägi keskmine osatähtsus kohalike omavalitsuste eelarvega aastatel 1997–2002, %

	KOV investee- ringute osatähtsus eelarves	KOV laenude osatähtsus eelarves	KOV tulude ülejäägi osatähtsus eelarves
Eesti kokku	11,33	7,23	2,80
Tallinn	20,74	7,87	1,26
Harju	18,12	7,42	2,13
Hiiumaa	8,42	6,60	2,27
Ida-Viru	3,14	5,27	4,05
Jõgeva	8,88	4,41	3,96
Järva	5,91	7,66	4,12
Lääne	6,14	9,53	3,53
Lääne-Viru	5,95	4,91	3,61
Põlva	4,25	6,94	4,02
Pärnu	8,82	10,35	2,30
Rapla	6,32	5,31	2,69
Saare	7,11	7,70	2,79
Tartu	7,34	10,83	2,35
Valga	8,25	5,17	3,36
Viljandi	8,16	5,06	3,00
Võru	7,66	3,59	4,47

Tabelist 4.8 näeme, et investeeringute osatähtsus kohalike omavalitsuste eelarves oli Eestis aastatel 1997–2002 keskmiselt 11,33%. Poolteist korda suurem oli investeeringute osatähtsus Harjumaa omavalitsustes ja ligi kaks korda suurem Tallinnas. Madalaim oli investeeringute

keskmise osatähtsus eelarves Ida-Viru, Põlva, Järva ja Lääne-Viru maakondade kohalikes omavalitsustes.

Laenude osatähtsus Eesti omavalitsuste eelarves (7,23%) näitab, et keskmiselt umbes kaks kolmandikku investeringutest rahastatakse laenuvahenditega. Harjumaal tuli laenude abil katta vähem kui pool investeringuvajadusest ja seetõttu oli investeringute kõrgest osatähtsusest hoolimata laenude osatähtsus eelarves keskmise taseme lähedal. Keskmist ületava laenutasemega paistsid silma Tartu- ja Pärnumaa omavalitsused, madalaima laenude osatähtsusega eelarves aga Võru-, Jõgeva- ja Lääne-Virumaa omavalitsused. Reas maakondades laenasid omavalitsused aga keskeltläbi rohkem kui investeerisid. Jooksvate kulude laenurahaga katmise poliitika omavalitsuste finantsilist jätkusuutlikkust aga ei suurenda. Kui investeringuid kasutada aga kaudselt või otseselt uute töökohtade loomiseks, pandaks alus maksumaksjate ja maksutulude suurenemiseks tulevikus, mis omakorda suurendaks finantsilist jätkusuutlikkust.

Investeerimise ja laenamise suhet vaadeldes jääb esialgu mõistetamatuks kohalike omavalitsuste eelarvetulude ülejäägi mõttekus, mis Eestis keskmiselt moodustas 2,8%, ulatudes aga Võru-, Põlva-, Järva- ja Ida-Virumaal koguni üle 4% eelarve mahust. Tegelikult väljendab eelarvetulude ülejääk aga asjaolu, et kõrge inflatsioonitaseme ja riigieelarvelise toetusfondi "karistuspoliitika" tingimustes kavandasid omavalitsused tulusid võimalikult tagasihoidlikena. Kõige täpsemini arvestati tulusid Tallinnas, kus tulude ülejäägi osatähtsus eelarves oli vaatlusalusel perioodil keskmiselt 1,26%.

Tabelis 4.9 on esitatud kohalike omavalitsuste tulude struktuur ja selle muutumine kordades perioodil 1997–2002 maakondade lõikes. Kohalike omavalitsuste kogutulu oli 2002. aastaks võrreldes 1997. aastaga kasvanud veidi enam kui kahekordseks, sellest oluliselt enam kasvasid tulud Harjumaal ja samaväärselt Tartumaal. Kõige aeglasem oli tulude kasvutempo Pärnu-, Põlva-, Viljandi- ja Hiiumaa omavalitsustes. Eelnev võib olla põhjuseks, miks kahes esimeses kohaliku omavalitsuse üksuses kaeti laenurahaga ka jooksvaid kulusid.

Kohalike omavalitsuste omatulud on kasvanud keskmisest aeglasemalt ja sellele vastavalt on riigieelarvest saadavad toetused kasvanud keskmisest oluliselt kiiremini. Ainult Hiiumaa, Lääne- ja Pärnumaa omavalitsustes kasvasid omatulud kogutuludest kiiremini.

Omatuludest jäi alla keskmise just maksutulude kasvutempo, millest valdava osa moodustab füüsilise isiku tulumaks. Ida-Virumaa omavalitsustel kasvasid maksutulud viie aastaga ainult 16%, samal ajal aga Saaremaal 81%, Hiiumaal 75% ja Raplemaal 70%.

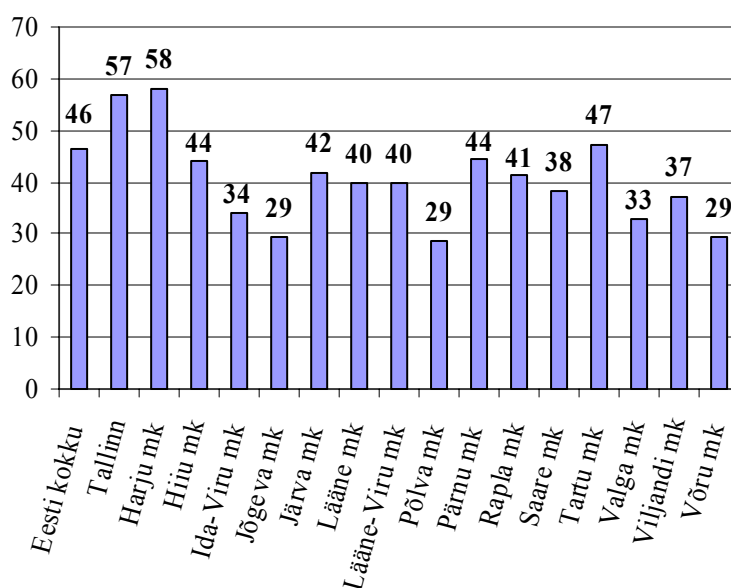
Tabel 4.9. Kohalike omavalitsuste põhiliste tululiikide kasvutempo aastatel 1997–2003, korda

	Kogutulud	Omatulud	Maksutulud	Üksikisiku tulumaks	Riigilõivud	Segatulud	Tulu varalt	Laekumine majandustegevusest	Toetused riigieelarvest
Eesti kokku	2,05	1,80	1,49	1,49	3,40	1,65	3,75	3,38	2,89
Tallinn	2,65	2,12	1,40	1,37		4,77	6,36	22,34	
Harju	2,54	2,12	1,50	1,48	10,04	3,64	6,11	10,05	9,89
Hiiumaa	1,63	1,66	1,75	1,79	1,66	1,03	1,00	1,45	1,66
Ida-Viru	1,75	1,18	1,16	1,14	3,82	0,32	1,35	1,43	3,32
Jõgeva	1,88	1,46	1,44	1,48	1,03	0,98	2,06	1,40	2,17
Järva	1,79	1,56	1,56	1,59	1,84	0,18	1,87	1,69	2,16
Lääne	1,69	1,77	1,51	1,54	3,64	1,85	1,24	4,58	2,29
Lääne-Viru	1,85	1,47	1,54	1,55	0,97	0,50	1,28	1,24	2,14
Põlva	1,59	1,43	1,48	1,46	0,50	0,31	1,05	1,50	2,19
Pärnu	1,41	1,68	1,53	1,55	1,91	0,32	2,77	1,87	2,04
Rapla	1,99	1,69	1,70	1,72	1,36	0,27	2,15	1,64	2,54
Saare	1,92	1,83	1,81	1,85	1,87	0,54	2,21	1,88	2,27
Tartu	2,05	1,55	1,62	1,65	5,70	0,72	1,16	1,41	2,59
Valga	1,74	1,50	1,52	1,53	0,74	0,24	1,57	1,55	1,92
Viljandi	1,62	1,56	1,57	1,67	0,99	0,85	2,77	1,37	2,10
Võru	1,80	1,51	1,51	1,56	0,37	0,16	1,50	1,75	1,94

Omavalitsuste tulud riigilõivudest kasvasid keskmiselt 3,4 korda, sealhulgas Harjumaal 10, Tartumaal 5,7 ja Ida-Virumaal 3,8 korda. Samal ajal vähenesid omavalitsuste tulud riigilõivudest Võrumaal kahe kolmandiku, Põlvamaal poole ja Valgamaal veerandi võrra. Väga erinevad oli ka muutused omavalitsuste segatulude laekumises: Harjumaal kasvasid need 3,64 korda (sh Tallinnas 4,77 korda), samal ajal vähenesid aga Võrumaal 84% ja Järvamaal 82% võrra. Vara omaniku- ja müügitulud kasvasid omavalitsustes keskmiselt 3,75 korda, seda peamiselt Harjumaal (kasv üle kuue korra), samal ajal kui Hiiumaa ja Põlvamaal jäid varadega seotud tulud muutumatuks. Väga ebahütlane oli ka omavalitsuste majandustegevusest tulenenud laekumiste

kasvutempo: Harjumaal kasvasid tulud majandustegevusest 10 korda (Tallinnas enam kui 22 korda), samal ajal kui Lääne-Virumaal kasvasid need tulud veerandi ja Viljandimaal kolmandiku võrra. Riigieelarveliste toetuste kasv jäi kõige tagasihoidlikumaks Hiiumaal ja kasvas üle keskmise Ida-Virumaal. Harjumaal oli küll toetuste kasvutempo väga suur, kuid erakordselt madala algtaseme tõttu jäi nende maht endiselt tagasihoidlikuks.

Omavalitsuste autonoomia tagamiseks on tarvis kindlustada nende eelarve maksutuludega. Jooniselt 4.7 näeme, et omavalitsuste maksutuludega kindlustatuse osas on maakondade erinevused väga suured: Harjumaa omavalitsuste tuludest laekub maksudena keskmiselt 58%, Jõgeva-, Põlva- ja Võrumaa omavalitsustes aga poole vähem (29%). Üldiselt on madalala maksumaksja brutotuluga maakondades madal ka maksude osatähtsus kohalike omavalitsuste tuludes.

Joonis 4.7. Maksutulude osatähtsus kohalike omavalitsuste tuludes 2003. aastal

Tabelist 4.10 andmetest on võimalik näha, et kohalike omavalitsuse tuludes on kogu Eesti ulatuses maksude ja riigieelarvest saadavate

toetuste osatähtsused ligikaudu võrdsed. Maksude osatähtsus oli suurem riigieelarveliste toetuste osatähtsusest vaid kolmes maakonnas – Harju-, Pärnu- ja Tartumaal. Ülejäänud maakondades ületasid aga riigieelarvelised toetused maksutuluid. Põlva-, Võru-, Jõgeva- ja Valgamaa omavalitsustes moodustavad riigieelarvelised toetused keskmiselt üle 60% tuludest, mis tähendab peaaegu täielikku sõltuvust suhteliselt ebastabiilsest keskvalitsuse eelarvepoliitikast, mitte autonoomsetest maksutuludest. Eelnev võib seletada ka seda, miks nende maakondade omavalitsused on suhteliselt tagasihoidlikud laenuvõtjad.

Tabel 4.10. Erinevate tululiikide osatähtsus kohalike omavalitsuste kogutuludes 2003. aastal, %

	Maksude osatähtsus KOV kogutuludes	Kaupade ja teenuste müügitulu	Vara müügitulu	Tulud varalt	Riigi-eelarvelised toetused
Eesti kokku	46	8,4	3,2	1,4	39,8
Tallinn	57	13,4	6,1	1,0	21,2
Harju	58	11,5	5,4	1,2	22,7
Hiiu	44	7,4	1,3	0,4	46,5
Ida-Viru	34	5,6	0,9	5,6	53,6
Jõgeva	29	7,1	0,7	0,58	61,5
Järva	42	5,3	0,8	0,7	51,6
Lääne	40	11,1	1,2	1,1	46,2
Lääne-Viru	40	5,0	1,0	0,9	53,2
Põlva	29	4,6	0,6	0,4	65,0
Pärnu	44	5,5	6,8	1,1	41,9
Rapla	41	6,1	0,6	0,3	51,7
Saare	38	6,6	2,4	0,3	52,3
Tartu	47	6,8	0,9	0,6	44,3
Valga	33	4,9	0,6	0,7	61,0
Viljandi	37	6,7	1,8	0,3	53,6
Võru	29	6,8	1,4	0,4	62,1

Muudest omavalitsuste tuluallikatest väärivad märkimist keskmiselt 8,4%-lise osatähtsusega kaupade ja teenuste müük, mis Harju- ja Läänemaal annab veidi üle 11%, Põlva- ja Valgemaal aga alla 5% omavalitsuste eelarvetuludest. Varade müügist saadud tulu andis märkimisväärset lisa

ainult Pärnu- ja Harjumaa omavalitsuste eelarvele. Varalt saadava tulu osatähtsus ületas 5% ainult Ida-Virumaa omavalitsuste tuludes.

Tabel 4.11 iseloomustab aastatel 1997–2002 kohalike omavalitsuste kulude struktuuris toimunud muutusi. Positiivsena paistab silma üldvalitsemiskulude keskmisest aeglasem ning spordile ja puhkusele suunatud kulude keskmisest oluliselt kiirem kasvutempo. See tähendab, et kohalikul tasandil avaliku sektori administreerimise kulude osakaal väheneb ja rahva tervist edendavate kulude osakaal suureneb.

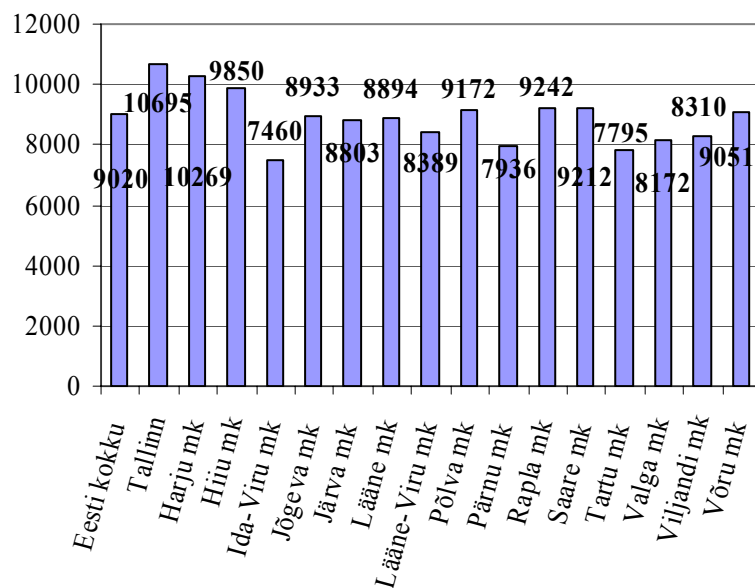
Sotsiaalhoolekandekulude keskmisest aeglasem kasvutempo näitab positiivset arengut, kui suhteline vähenemine tulenes vajaduse kasvu aeglustumisest, mis ei ole aga kuigi tõenäoline Eesti elanikkonna vananemist arvesse võttes. Keskmist ületas sotsiaalhoolekande kulude kasvutempo üksnes Harjumaal (eriti Tallinnas). Väikseim oli omavalitsuste kulude juurdekasv Hiiu- ja Põlvamaal.

Tabel 4.11. Kohalike omavalitsuste kulude kasvutempo aastatel 1997–2002, korda

	Haldus- ja sotsiaalsfääri kulud	Üldvalitsemiskulud	Haridus- ja teaduskulud	Kultuuri- ja kunstikulud	Spordi- ja puhkusekulud	Sotsiaalhoolekandekulud	Majandus-kulud
Eesti kokku	2,15	1,56	2,33	1,98	4,34	1,71	2,18
Tallinn	2,88	2,28	2,68	2,21	6,17	3,28	2,79
Harju	2,74	2,09	2,73	2,15	7,44	2,67	2,62
Hiiu	1,57	1,11	1,90	1,27	3,41	0,96	1,36
Ida-Viru	1,73	1,43	1,81	1,69	3,73	2,08	1,43
Jõgeva	1,87	1,36	2,09	2,42	5,27	1,30	1,96
Järva	1,73	1,26	2,09	1,51	4,34	1,22	1,66
Lääne	1,70	1,11	2,01	1,43	0,77	1,22	2,10
Lääne-Viru	1,82	1,33	2,52	1,49	2,01	1,31	1,38
Põlva	1,59	1,41	1,82	1,96	0,79	1,09	2,05
Pärnu	1,77	1,39	2,08	2,93	3,70	1,01	1,46
Rapla	2,07	1,41	2,40	2,19	3,92	1,18	2,22
Saare	1,88	1,08	2,27	3,12	0,97	1,45	1,77
Tartu	2,00	1,34	2,32	1,77	5,13	1,54	1,91
Valga	1,73	1,25	2,32	1,67	0,39	1,66	1,59
Viljandi	1,74	1,20	2,16	1,76	3,90	1,09	2,11
Võru	1,81	1,38	2,20	1,50	3,67	1,15	1,90

Üksikute kululiikide osas võib maakondade lõikes leida huvitavaid erisusi. Üldvalitsemiskulude osas paistavad positiivselt silma Lääne- ja Hiiumaa, kus need kasvasid 2002. aastaks võrreldes 1997. aastaga ainult 11% võrra. Oluliselt suurem oli üldvalitsemiskulude kasv aga Tallinnas ja Harjumaal. Hariduse valdkonnas oli keskmisest kiirem kulude kasv Harjumaa kõrval Lääne-Viru- ja Raplamaa omavalitsustes, keskmise kiirusega kasvasid hariduskulud aga Valga- ja Tartumaal. Teistest maakondadest aeglasemalt kasvasid Haridus- ja teaduskulud aga Ida-Virumaal ning Põlvamaal. Kultuuri ja kunsti paremale rahastamisele pöörasid keskmisest enam tähelepanu Saare-, Pärnu- ja Jõgevamaa omavalitsused, vähem aga Hiiu- ja Võrumaa omavalitsused. Eriti suured on erinevused suhtumises spordi ja puhkuse rahastamisse: Harjumaa suurendas vastavaid kulutusi enam kui 7 korda ja Tartumaa enam kui 5 korda, samal ajal kui Valga-, Lääne-, Põlva- ja Saaremaal selle valdkonna rahastamist hoopiski vähendati. Sotsiaalhoolekandekulud on kasvanud keskmisest peaaegu kaks korda kiiremini Tallinnas ja oluliselt kiiremini Ida-Virumaal, samal ajal kui Hiiumaal sotsiaalhoolekandekulud vähenesid ja Pärnumaal jäid samale tasemele. Majanduskulud on kasvanud keskmisest kiiremini eelkõige Harju-, aga ka Raplamaal. Majanduskulud kasvasid keskmisest aeglasemalt Hiiu-, Lääne-Viru-, Ida-Viru- ja Pärnumaal.

Joonisel 4.8 on esitatud kohaliku omavalitsuse kogukulud elaniku kohta aastal 2003. Jooniselt on näha, et Tallinnas ületavad kohaliku omavalitsuse kogukulud elaniku kohta Eesti keskmist enam kui 1500 krooniga, samal ajal kui Ida-Virumaa omavalitsuste kogukulud elaniku kohta jäävad Eesti keskmisest enam kui 1500 krooni allapoole. Ülejäänud maakondades omavalitsuste keskmised kogukulud elaniku kohta erinevad Eesti keskmisest vähem kui 1000 krooni ulatuses. Riigieelarveliste tasandusmehhanismide tõttu kõigub kohalike omavalitsuste kulude tase elaniku kohta maakondade lõikes oluliselt vähem kui nende majandusliku arengu edukust väljendav maksutulude laekumise tase.

Joonis 4.8. Kohaliku omavalitsuse kogukulud elaniku kohta 2003. aastal, krooni

Tabelist 4.12 näeme, et keskmiselt kulub Eestis omavalitsuste eelarvest ligikaudu 44% haridusele, kusjuures Tallinnas kulutatakse haridusele ainult kolmandik eelarvest, Rapla, Võru, Hiiu, Saare, Viljandi ja Järva maakonnas aga üle poole eelarvest. Vabale ajale, kultuurile ja religioonile kulub Eestis keskmiselt 13% kohalike omavalitsuste eelarvest, keskmisest enam Ida-Viru-, Hiiu-, Põlva- ja Võrumaal ning vähem Valga- ja Harjumaaal. Majanduskuludeks suunavad Eesti omavalitsused keskmiselt 12,8% eelarvest, oluliselt üle keskmise Harjumaaal (eelkõige Tallinnas), aga ka Tartumaal. Madalaim on majanduskulude osatähtsus Lääne-, Põlva- ja Raplania omavalitsustes. Üldvalitsemisele kulub Eestis keskmiselt 9,3% omavalitsuse eelarvest, aga Pärnu-, Tartu-, Saare- ja Läänemaa omavalitsustes üle 10% eelarvest. Madalaim on üldvalitsemiskulude osatähtsus Võru- ja Harjumaa (eelkõige Tallinna) omavalitsuste eelarves. Sotsiaalkaitsele kulutavad omavalitsused keskmiselt 8,9% eelarvest, kõige enam Ida-Viru-, Valga- ja Viljandimaa omavalitsused, kõige vähem aga Pärnu-,

Hiiu- ja Saaremaa omavalitsused. Elamu- ja kommunaalmajandusele kulutavad omavalitsused keskmiselt 7,3% eelarvest, sellest oluliselt enam Põlva-, Lääne- ja Lääne-Virumaa omavalitsustes ning Tallinnas, oluliselt vähem aga Hiiu-, Võru- ja Tartumaal. Keskkonnakaitsele kulutavad omavalitsused keskmiselt 3,3% eelarvest, sellest enam Harju-, Rapla- ja Järvamaa omavalitsused. Madalaim on keskkonnakaitsekulude osatähtsus Võru-, Valga- ja Pärnumaa omavalitsustes.

Tabel 4.12. Kululiikide osatähtsus kohalike omavalitsuste kogukuludes 2003. a., %

	Üld- valitsemine	Majandus	Keskkonna- kaitse	Elamu- ja kommunaal- majandus	Vaba aeg, kultuur ja religioon	Haridus	Sotsiaal- kaitse
Eesti kokku	9,3	12,8	3,3	7,3	13,0	43,9	8,9
Tallinn	7,6	19,9	4,7	10,0	11,6	33,7	9,6
Harju	8,7	17,4	4,3	9,2	11,8	37,3	8,9
Hiiu	9,9	7,3	3,3	3,1	15,4	52,8	6,6
Ida-Viru	8,7	9,9	3,2	5,0	16,3	44,2	12,0
Jõgeva	9,8	8,4	2,9	7,5	13,6	48,6	7,9
Järva	9,5	6,0	3,6	8,8	13,6	50,6	7,3
Lääne	10,0	5,1	2,6	11,4	14,2	47,9	8,3
Lääne-Viru	8,8	10,0	2,5	10,0	12,5	48,2	7,2
Põlva	9,7	5,2	2,1	11,7	15,4	46,7	8,6
Pärnu	11,9	9,7	1,7	4,7	14,6	49,7	6,5
Rapla	9,4	5,7	3,8	4,2	13,1	55,1	7,7
Saare	10,0	9,5	2,4	5,8	13,8	51,2	6,8
Tartu	10,7	13,2	2,2	3,4	12,3	49,0	8,3
Valga	10,1	7,0	1,7	4,9	10,4	53,7	11,8
Viljandi	9,0	7,9	2,8	4,6	13,8	51,1	10,2
Võru	7,8	7,5	1,4	3,3	15,4	54,4	9,7

Eelnevast analüüsist selgus Harjumaa ja eelkõige Tallinna keskmist ületav finantsiline jätkusuutlikkus paljude näitajate osas, kuid mitmed dünaamikanäitajad tõid välja kasvutempode keskmisest madalama taseme. Tallinnas ja Harjumaal tervikuna võib aga probleemiks kujuneda ka kõrge võlakooormuse tase. Finantsiliselt jätkusuutlikena võib välja tuua ka veel Tartu, Hiiu ja Saare maakonnad, kuid kõik erinevate aspektide alusel. Paljudest aspektidest ilmses Ida-Virumaa oluline mahajäämus ja mahajäämuse jätkuv suurenemine. Suurte probleemidega

on vastamisi Jõgeva, Põlva, Valga ja Võru maakonna omavalitsused, mida aitaks natuke leevendada laenude suurendamine ning saadud finantsvahendite kasutamine stabiilsema tulubaasi (maksutulude) suurendamiseks. Ülejäänud maakonnad leidsid finantsnäitajate äärmuslike väärtuste aspektist harvemalt äramärkimist ja neid võib pidada keskmiselt jätkusuutlikeks.

Kohalike omavalitsuste finantsilist jätkusuutlikkust kajastavate kümnete näitajate võrdlevanalüüs annab isegi maakonnatasandile kokkuvõetuna ettekujutuse sellest, kui võrd eripalgeline olukord Eesti erinevates regioonides valitseb. Paljude näitajate puhul on eraldivõetuna keeruline hinnata, kuidas nende väärtuste muutumine valla või linna arengu jätkusuutlikkust mõjutab või väljendab. Seega kujuneks regionaalse arengu finantsilisele jätkusuutlikkusele ühese hinnangu andmine isegi maakonnatasandile üldistatuna väga komplitseeritud ülesandeks. Samal ajal ei ole maakondade kohalikud omavalitsusüksused ligilähedaseltki võrdse arengutaseme ja -dünaamikaga ega ka sarnase siseseoste struktuuriga. Parema keskmise finantsseisuga või kiirema arenguga maakondades leidub probleemseid valdu või linnu ja keskmisest allapoole jäävates maakondades esineb heal finantsjärjel ning kiirelt arenevaid omavalitsusüksusi.

Kohalike omavalitsuste tasandil varieeruvad tulude-kulude taseme-, struktuuri- ja dünaamikanäitajate väärtused ning seosed varieeruvad veelgi rohkem kui omavalitsusüksuste grupiäärmusi nivelleerival maakonnatasandil. Igas maakonnas võib leida parema arengupotentsiaaliga lokaalseid tõmbekeskusi ja süvenevate probleemidega ääremaid. Analüüs omavalitsusüksuse tasandil muudab seega informatsiooni regionaalse arengu finantsilisest jätkusuutlikkusest konkreetsemaks ja täpsemaks, kuid tervikpildi loomise ja koondhinnangu andmise raskemaks.

Omaette probleemiks on analüüsiga hõlmatud näitajate ringi määratlemine. Analüüsi laiendamine uusi näitajaid lisades võimaldab kahtlemata paremini mõista kohalike omavalitsuste finantsilise jätkusuutlikkuse erinevaid aspekte. Samas suureneb üha laiemas näitajate kogumis korduvinformatsiooni hulk. Järelikult on vaja välja arendada ka sünteesimeetodid, mis analüütilise mosaiigi detailidest uuesti tasakaalustatud süsteemse tervikpildi looks. Selle probleemiga tegeldaksegi käesoleva peatüki järgmistes alapunktides.

4.2. Eesti kohalike omavalitsuste tulunäitajate komponentanalüüs ja koondhinnang

Kohalike omavalitsuste tulusid, nende struktuuri ja dünaamikat iseloomustava 32 näitajaga viidi läbi komponentanalüüs¹⁶. Analüüsitava statistiliste vaatluste kogumi mahuks kujunes 257, neist 241 kohalikku omavalitsusüksust, 15 maakonda ja Eesti tervikuna¹⁷. Komponentanalüüsi tulemusena eraldati 10 sünteetilist omavahel mittekorreleeruvat komponentnäitajat, mis kajastasid 82% algnäitajates sisalduvast informatsioonist (variatsioonist kogumi objektide lõikes). Seega vähenes analüüsitava näitajate arv komponentanalüüsi tulemusena ligikaudu 70% võrra (32lt näitajalt 10-le komponentnäitajale), kusjuures kaduma läks ainult 18% algnäitajate variatsioonis sisaldunud informatsioonist vaatlusobjektide tulude, nende taseme, struktuuri ja dünaamika kohta.

Komponentidele kui naturaalse mõõtühikuta sünteetilistele näitajatele nende olemust kajastava nime leidmisel kasutati käesoleva analüüsi ühe autori väljatöötatud interpreteerimisskeemi (J. Karu, J. Reiljan 1983: 58–67). Komponentide olemuse mõistmise aluseks on nn komponentlaadungid – sünteetilise komponendi paariskorrelatsiooni kordajad algnäitajatega. Järgnevalt esitataksegi sünteetiliste komponentide K_i suuremad ($0,3 \leq r$) komponentlaadungid valdade-linnade tulusid, nende struktuuri ja dünaamikat iseloomustavate algnäitajatega ning oluliste kompo-

¹⁶ Kasutati TÜ majandusteaduskonnale litsenseeritud tarkvarapaketti SPSS. Komponentid eraldati peakomponentide meetodit kasutades näitajatevaheliste paariskorrelatsioonikordajate maatriksi alusel. Komponentide pööramine nende interpreteerimiseks sobivasse asendisse toimus VARIMAX meetodil. Komponentide väärtused salvestati standardiseeritud näitajatena (keskväärtusega null ja standardhälbega üks).

¹⁷ Kuna analüüsivad näitajad kujutavad endast suuruse ja hulga erinevusi elimineerivaid taseme, struktuuri ja dünaamika suhtarve, siis võib maakondi ja kogu Eestit statistilises mõttes käsitleda võrdväärsete vaatlusobjektidena kohaliku omavalitsuse üksuste kõrval. Ühine töötlus lihtsustab hiljem sünteetiliste komponentnäitajate maakondlike väärtuste esiletoomist, sest ei ole vaja teha eraldi arvutusi komponentide väärtuste leidmiseks kasutatud regressioonimudelite ja algnäitajate maakondlike väärtuste alusel. Mingeid mudelite parameetrite moonutusi ei tohiks selline kogumi laiendamine kaasa tuua, sest kogu Eesti ning maakondade puhul asuvad ju näitajate väärtused keskväärtusele lähemal kui enamikku kohalikke omavalitsusi iseloomustavate näitajate väärtused.

nentlaadungite omavaheliste seoste struktuurist tuletatud komponentide nimetused.

K1 – Maksumaksja tulutase

r – *Algnäitaja nimetus*

0,96 – Tulumaksu osatähtsus maksumaksjate brutotulus 2004. a.

-0,96 – Maksust vabastatud tulu osatähtsus maksumaksjate brutotulus 2004.a.

0,93 – Maksumaksja keskmine netotulu 2004.a.

0,63 – KOV-le laekunud tulumakstulu elaniku kohta 2004.a.

-0,52 – KOV-le laekunud füüsilise isiku tulu osatähtsuse muutus 2004/2000.a.

0,36 – Tulumaksu juurdemääramiste arv elaniku kohta 2000.a.

Esimese komponendi interpreteerimisel on kesksel kohal selle seos maksumaksja netotuluga, millest sõltub suuresti (maksumaksjate osatähtsuse kõrval) ka keskmine teenitud tulu kohaliku omavalitsusüksuse elaniku kohta. Mida kõrgem netotulu, seda kõrgem on tulumaksu ja seda väiksem maksust vabastatud tulu osatähtsus brutotulus. See tähendab, et kõrgema sissetuleku tasemega maakondades ei kasuta inimesed tulumaksuvabastusega teenuseid (kolmas pensionisammas, eluaseme- ja õppelaenu jms) ulatuses, mis ületaks maksuvaba tulu alammäärast tuleneva maksuvabastuse suuremat osatähtsust madalama sissetuleku tasemega maakondade inimeste brutotulus. Kõrgema tulutasemega omavalitsustes on üldiselt suhteliselt enam neid isikuid, kellele määratakse täiendavalt tulumaksu erakorraliste tulude eest. Kõrgema tulutasemega omavalitsuste eelisseisund maksulaekumiste osas väheneb, sest nende omavalitsuste eelarvesse laekunud füüsilise isiku tulumaksu osatähtsus maksumaksja brutotulus on aastatel 2000–2004 kahanenud keskmisest kiiremini.

K2 – Kohaliku omavalitsuse võlakoormus

r – *Algnäitaja nimetus*

0,96 – KOV võlakoormus 2004. a. kehtiva metoodika alusel

0,92 – KOV kohustused elaniku kohta 2005. a.

0,82 – KOV võlakoormus 2004. a. uue metoodika alusel

0,73 – KOV kohustuste osatähtsus põhivaras 2005. a.

0,71 – KOV laenukoormus 2003. a.

Komponent K2 koondab informatsiooni, mis kajastab kohalike omavalitsuste võlakoormust erinevatel aastatel ja erinevate metoodikate alusel hinnatuna. Mida suurem on kohaliku omavalitsuse võlgade osatähtsus

eelarves, seda suuremad on kohustused elaniku kohta ja kohustuste suhe põhivara maksumusega. K2 näol on tegemist valla või linna võlakooormuse kompleksnäitajaga.

K3 – Maksumaksjate osatähtsus elanikkonnas

r – *Algnäitaja nimetus*

0,98 – Maksumaksjate osatähtsuse muutus elanikkonnas 2004./2000. a.

0,94 – Maksumaksjate osatähtsus elanikkonnas 2004. a.

0,91 – KOV elaniku kohta laekunud tulude muutus 2004./2000. a.

0,74 – KOV-le laekunud tulumakstulu elaniku kohta 2004. a.

Komponent K3 kajastab eelkõige maksumaksjate osatähtsust ja dünaamikat valla või linna elanikkonnas. Komponenti tugev positiivne korrelatsioon nii taseme- kui ka dünaamikanäitajaga toob selgelt välja Eesti regionaalse tasakaalustamatuse süvenemise tendentsi maksumaksjate osatähtsuse aspektist kohaliku omavalitsusüksuse elanikkonnas. Ühelt poolt mõjutab maksumaksjate osatähtsus ja selle dünaamika kohaliku omavalitsuse tulumaksude laekumise taset (elaniku kohta) ja dünaamikat, kuid teisalt on ilmselt käivitunud ka vastupidine mõjumehhanism – kõrgema tulutasemega ja suurema arengukiirusega linnad või vallad meelitavad üha uusi maksumaksjaid sinna ümber asuma, mis suurendab maksumaksjate osatähtsust elanikkonnas.

K4 – Maksusoodustuste kasutamise aktiivsus

r – *Algnäitaja nimetus*

0,90 – Tagastatud tulumaksu summa muutus 2002./1999. a.

0,89 – Tulumaksutagastuste arvu muutus 2002./1999. a.

0,80 – KOV tulumaksulaekumiste muutus 2004./1995. a.

0,70 – Maksutagastuste arv elaniku kohta 2000. a.

0,52 – Tulumaksu juurdemääramiste arvu muutus 2002./1999. a.

0,36 – Tulumaksu juurdemääramiste arv elaniku kohta

Komponent K4 korreleerub kõige tugevamalt tulumaksutagastuste arvu ja dünaamikat kajastavate näitajatega. Väiksematest komponentlaadungitest ilmneb, et suurema maksusoodustuste kasutamise aktiivsusega omavalitsusüksustes on üldiselt keskmisest kõrgem ka tulumaksu juurdemääramiste tase ja kasvutempo, sest need iseloomustavad muuseas maksumaksmise edasilükkamisvõimaluse kasutamist. Kokkuvõttes mõjus aga suurem aktiivsus maksusoodustuste ärakasutamisel mõneti üllatlikult positiivselt tulumaksulaekumiste kasvutempole kohaliku omavalitsuse üksustes. Ühelt poolt kasvavad aktiivselt maksusoodustusi ka-

sutava elanikkonnaga valdades ja linnades tulud keskmisest kiiremini, teisalt tekib kiirema tulukasvu tingimustes enam võimalusi maksusoodustusi kasutada (nt. eluasemelaenu võtmine, kogumispension).

K5 – Maksumaksja tulu kasvutempo

r – *Algnäitaja nimetus*

-0,94 – Maksuvaba tulu osatähtsuse muutus brutotulus 2004./2000. a.

0,88 – Tulumaksulaekumiste osatähtsuse muutus brutotulus 2004./2000. a.

0,84 – Maksumaksja netotulu muutus 2004./2000. a.

-0,51 – KOV-le laekunud füüsilise isiku tulu osatähtsuse muutus 2004/2000.a.

-0,43 – KOV-le laekunud füüsilise isiku tulu osatähtsus brutotulus 2004. a.

Komponendi K5 interpreteerimisel on kesksel kohal maksumaksja netotulu kasvutempo, millest tuleneb maksuvaba tulu osatähtsuse langus ja tulumaksulaekumiste osatähtsuse kasv brutotulus. Maksumaksja netotulu kasvutempo on aga kõrgem valdades ja linnades, kus seni on omavalitsuse eelarvesse laekunud füüsilise isiku tulumaksu osatähtsuse tase ja dünaamika olnud madalam. Järelikult väljendab see komponent positiivset arengut regionaalse arengu tasakaalustumise suunas.

K6 – Maksumaksjate aktiivsus uute tuluallikate otsimisel

r – *Algnäitaja nimetus*

0,94 – Tulumaksu juurdemääramiste arvu muutus 2002./1999. a.

0,89 – KOV likviidsus 2003. a.

-0,47 – KOV võlakoormus 2004. a. uue metoodika alusel

0,37 – KOV omafinantseerimisvõime 2003.–2004. a.

0,36 – KOV tulude ülejäägi keskmine osatähtsus eelarves 1997.–2002. a.

Komponent K6 kajastab eelkõige maksumaksjate aktiivsust erakorraliste tuluallikate leidmisel, mis toob kaasa tulumaksu juurdemääramiste arvu kasvu. Erakorralistelt tuludelt laekunud tulumaks parandas senini (edaspidi enam mitte) omavalitsuse likviidsust ja omafinantseerimisvõimet, suurendades samal ajal eelarveülejääki ja võimaldades vähendada võlakoormust.

K7 – Laenuraha kasutamise tase

R – *Algnäitaja nimetus*

- 0,94 – Laenude keskmine osatähtsus eelarves 1997.–2002. a.
 0,92 – Laenud elaniku kohta (keskmine) 1997.–2002. a.
 -0,31 – Tulude ülejäägi Keskmine osatähtsus eelarves 1997.–2002. a.

Komponent K7 kajastab üheselt laenude võtmist kohaliku omavalitsuse üksuses – nii suhtes eelarvega kui ka elanike arvuga. Seega, omavalitsusüksused, kus laenude osatähtsus eelarves on suurem, on suurem ka laenude summa elaniku kohta. Samuti planeerisid laenuraha kasutavad omavalitsused täpsemalt eelarvetulusid, mistõttu neis kujunes eelarveülejäägi osatähtsus eelarves keskmisest väiksemaks.

K8 – Laenuraha kasutamise kasvutempo

- r* – Algnäitaja nimetus
 0,98 – KOV laenukoormuse muutus 2003./2000..a
 0,98 – KOV põhilaenu muutus 2003./2000..a.

Komponent K8 kajastab puhtal kujul laenuraha kasutamise kasvutempot kohaliku omavalitsuse üksustes.

K9 – Kohaliku omavalitsuse varustatus põhivaraga

- r* – Algnäitaja nimetus
 0,90 – KOV põhivara elaniku kohta 2005. a.
 0,62 – KOV omafinantseerimisvõime 2003.–2004. a.
 0,51 – Keskmine KOV tulude ülejäägi osatähtsus eelarves 1997.–2002. a.
 -0,36 – KOV kohustuste osatähtsus põhivaras 2005. a.

Komponent K9 on määrava tugevusega seos omavalitsusüksuse põhivaraga varustatuse taseme näitajaga. Põhivaraga paremini varustatud valdadel-linnadel on parem omafinantseerimisvõime ja suurem eelarveülejääk, kuid üldiselt keskmisest suurem kohustuste suhe põhivara maksumusega.

K10 – Kohaliku omavalitsuse maksevõime

- r* – Algnäitaja nimetus
 0,73 – KOV maksevõime kordaja
 -0,53 – Tulumaksu juurdemääramiste arv elaniku kohta 2000. a.
 0,41 – Tulude ülejäägi osatähtsus eelarves 2000. a.

Komponent K10 on kõige tihedamalt seotud omavalitsuse maksevõime kordajaga. Üldiselt ületab suurema maksevõimega omavalitsustes tulude

ülejäägi osatähtsus eelarves Eesti keskmist, samas kui tulumaksu juurdemääramiste arv elaniku kohta on seal keskmisest madalam.

Kokkuvõtteks võib öelda, et kümme sünteetilist komponenti üldistavad tõepoolest kõigi algnäitajate põhilise informatsiooni. Iga komponent annab variatsioonina edasi mitmes algnäitajas sisalduva informatsiooni vaatlusobjektide kogumis.

Tabelis 4.13 tuuakse välja kohalike omavalitsuste tulunäitajate süsteemi sünteetiliste komponentide (K_i) väärtused (nn komponentkaalud) ja nende alusel konstrueeritud tulude süsteemi jätkusuutlikkuse koondhinnang (KH) Eesti kui terviku, maakondade ja äärmuslike koondhinnanguväärtustega omavalitsusüksuste lõikes.

Tabelis 4.13 toodud komponentkaalud on üle vaatlusobjektide kogumi tsentreeritud (keskväärtus on null) ja normeeritud (komponendi mõõtskaala ühikuks on standardhälve, mille väärtuseks on 1). Seega väljendavad tabelis toodud arvud komponendi konkreetse objektiväärtuse erinevust kogumi keskmisest standardhälvetes.

Tabeli päises toodud komponendi nimetusele lisatud (-1) tähendab seda, et komponentkaalude väärtused on võrreldes nimetuse andmisel (interpreteerimisel) aluseks olnud töötlusprotseduuri tulemusega muudetud märgilt vastupidiseks (korrutatud „-1”-ga). Ulatuslik laenuraha kasutamine ja selle kasvutempo kohalikus omavalitsuses ning neist tulenev omavalitsuse kõrge võlakoormus näitavad tulude arengut jätkusuutmatuse suunas. Algele vastupidise märgiga komponendi väärtuse kõrge tase iseloomustab liikumist tulude jätkusuutlikkuse suunas. Sama protseduuri rakendati ka komponendi K_4 (maksusoodustuste kasutamise aktiivsus) suhtes, sest tulumaksu tagasimaksud vähendavad omavalitsustele laekuvat tulumaksuosa, erakorraliste tulude alusel juurdemääratav tulumaks laekub aga edaspidi kohaliku omavalitsuse eelarve asemel otse riigieelarvesse.

Pärast ülaltoodud teisendusi kajastab kõigi komponentide positiivne väärtus kogumi keskmisest kõrgemat ja negatiivne väärtus kogumi keskmisest madalamat tulude alusel tehtud finantsilise jätkusuutlikkuse hinnangut. Mida suurem on komponentkaalu arvuline väärtus, seda äärmuslikum on hinnang jätkusuutlikkusele (positiivne väärtus) või jätkusuutmatusele (negatiivne väärtus).

Tabel 4.13. Kohalike omavalitsuste tulunäitajate süsteemi sünteetiliste komponentide väärtused ja tulude jätkusuutlikkuse koondhinnang

	K1	K2(-1)	K3	K4(-1)	K5	K6	K7(-1)	K8(-1)	K9	K10	KH
Eesti kokku	1,07	-0,45	-0,24	0,50	-0,24	-0,14	-0,62	0,09	0,18	-0,09	0,01
Harju maakond	1,94	-0,92	-0,17	0,61	-0,45	-0,33	-0,54	0,08	0,57	-0,24	0,05
Maardu linn	0,50	-0,44	0,11	0,63	-1,20	-0,05	-2,27	0,02	-1,10	0,51	-0,33
Saue vald	2,95	0,37	0,08	0,41	0,00	-0,06	1,22	-9,31	0,38	0,22	-0,37
Tallinn	1,91	-1,06	-0,23	0,68	-0,52	-0,38	-0,73	0,07	0,67	-0,45	0,00
Viimsi vald	4,26	0,47	1,16	-0,14	0,45	-0,25	1,88	0,37	1,20	0,37	0,98
Hiiu maakond	0,83	0,35	0,00	0,12	-1,36	-0,17	-0,71	0,24	-0,16	-1,22	-0,21
Emmaste vald	1,51	-0,08	0,11	-0,14	-0,15	-0,10	-0,12	0,30	0,54	-1,67	0,02
Käina vald	0,33	0,85	0,32	-0,06	-3,40	-0,55	0,52	0,06	-0,09	-1,88	-0,39
Ida-Viru maakond	-0,21	-0,21	-0,31	0,67	-0,78	0,04	-0,25	0,05	-0,40	0,45	-0,09
Kohtla vald	0,33	1,79	-0,33	-0,22	-0,15	0,22	0,14	0,16	0,44	11,39	1,38
Mäetaguse vald	-0,26	0,73	-0,47	1,12	-0,71	0,83	1,75	0,42	7,08	2,09	1,26
Püssi linn	-0,20	-9,09	-0,29	0,65	-0,63	1,61	2,20	0,72	-3,12	1,45	-0,67
Sonda vald	0,23	-1,95	-0,25	0,41	0,60	0,53	-0,49	-0,19	-1,87	-0,27	-0,33
Jõgeva maakond	-0,27	-0,19	-0,23	0,34	0,27	0,05	0,01	0,21	0,05	-0,09	0,01
Jõgeva vald	-0,19	0,01	-0,01	0,19	0,12	-0,07	0,68	0,28	0,17	0,13	0,13
Põltsamaa vald	-1,07	-0,35	0,08	0,23	0,15	0,01	-0,53	-1,67	-0,48	-0,19	-0,38
Järva maakond	0,55	0,36	-0,11	0,14	0,10	0,07	-0,96	0,16	-0,08	-0,07	0,02

Järva-Jaani vald	0,06	0,80	0,12	-0,15	1,03	0,29	0,42	0,39	0,54	0,25	0,38
Koigi vald	-0,51	0,31	0,22	-0,21	0,13	0,21	-3,53	0,01	-0,05	0,20	-0,32
Türi vald	0,47	0,68	-0,26	0,01	0,09	0,15	0,06	0,28	-0,61	0,51	0,14
Lääne maakond	0,36	-0,14	-0,08	0,08	-0,17	-0,02	-1,57	0,14	0,09	-0,03	-0,13
Noarootsi vald	1,77	0,68	-0,45	-0,22	0,71	0,44	1,59	-0,02	-0,43	-1,25	0,28
Nõva vald	-0,30	0,28	0,43	0,06	1,44	0,15	-0,11	0,04	2,48	-1,30	0,32
Oru vald	0,27	0,63	-0,24	-0,19	-0,83	-0,36	-1,46	0,02	0,38	-0,39	-0,22
Lääne-Viru mk	0,27	0,02	-0,15	0,41	-0,50	-0,12	-0,03	0,14	-0,09	0,15	0,01
Avanduse vald	-1,93	0,66	-1,92	-0,85	-9,90	-0,96	0,86	0,12	-0,81	-0,68	-1,54
Rägavere vald	-0,63	0,35	-1,67	-0,21	-1,05	-0,34	-1,00	0,19	-0,27	-0,22	-0,48
Sõmeru vald	-0,10	1,10	8,99	0,72	-0,73	-0,12	0,14	0,15	-1,38	0,27	0,91
Tapa linn	-0,09	-0,33	6,58	0,59	-1,21	0,03	-0,53	-0,23	-0,33	0,14	0,46
Põlva maakond	-0,23	0,29	-0,20	0,46	0,14	-0,10	-0,77	0,10	-0,07	0,03	-0,04
Ahja vald	-1,05	-1,00	-0,02	0,12	0,14	-0,44	-1,24	0,15	0,90	0,04	-0,24
Põlva vald	0,03	1,07	-0,06	0,21	0,20	0,47	-1,03	0,25	-0,29	0,40	0,13
Räpina vald	-1,30	0,25	-0,02	-4,58	0,57	0,28	-1,32	0,16	0,26	0,15	-0,55
Värskas vald	-1,10	0,16	-0,24	0,30	-0,66	-0,04	-1,41	-0,07	-0,73	-0,11	-0,39
Pärnu maakond	0,39	-0,11	-0,21	0,38	0,05	0,18	-1,71	0,08	0,30	-0,07	-0,07
Are vald	-1,22	-1,53	0,31	-0,46	0,56	0,45	0,88	-0,12	-1,18	-0,33	-0,26
Lavassaare vald	-0,11	0,83	-0,26	0,15	-1,01	14,88	-0,04	-0,11	-0,03	0,61	1,49
Paikuse vald	1,18	1,21	0,20	-0,36	0,19	0,17	0,19	0,18	0,11	0,31	0,34
Tõstamaa vald	-1,33	-1,04	0,02	0,16	0,21	-0,07	-0,43	0,05	0,57	-0,70	-0,26

Rapla maakond	0,87	-0,13	-0,20	0,26	0,09	-0,14	-0,10	0,23	-0,06	-0,19	0,06
Kohila vald	0,87	-0,32	-0,12	-7,50	-0,07	0,12	0,77	0,45	0,12	0,27	-0,54
Rapla vald	0,90	-0,51	-0,24	-7,25	0,13	0,53	-0,68	0,37	-0,14	-0,68	-0,76
Saare maakond	0,45	-0,41	-0,09	0,07	0,33	-0,06	-0,88	0,17	0,49	-0,90	-0,08
Kuressaare linn	0,80	-1,33	-0,11	0,31	0,24	-0,24	-2,30	0,06	1,11	-0,86	-0,23
Lümanda vald	0,61	0,53	-0,25	0,26	3,32	0,63	1,10	0,16	0,14	-2,42	0,41
Mustjala vald	0,31	1,11	-0,33	-0,54	1,93	0,65	0,75	0,60	0,47	-1,31	0,36
Torgu vald	-1,32	0,53	-0,11	-0,44	-1,24	-0,47	1,20	0,14	-0,11	-1,00	-0,28
Tartu maakond	0,91	-0,46	-0,23	0,33	0,26	-0,07	-1,46	-0,16	0,14	0,14	-0,06
Piirissaare vald	-2,86	-0,41	0,49	1,70	0,11	0,12	1,65	-0,33	4,40	-0,63	0,42
Puhja vald	1,23	0,31	-0,54	0,99	3,33	0,53	1,51	0,11	-0,78	-1,49	0,52
Võnnu vald	-2,02	-2,86	0,25	-0,76	-4,60	-0,46	1,41	0,14	-0,49	-0,30	-0,97
Valga maakond	-0,21	0,25	-0,28	0,41	-0,10	-0,14	-0,26	0,08	-0,11	0,11	-0,02
Helme vald	-0,13	0,78	-0,32	0,22	0,71	-0,33	0,73	0,37	-0,17	0,65	0,25
Sangaste vald	-0,90	-2,35	-0,29	-0,29	-0,38	-0,36	0,86	-0,27	0,91	-0,44	-0,35
Viljandi maakond	0,29	-0,17	-0,19	0,22	0,19	-0,15	-0,15	0,22	-0,13	0,03	0,02
Abja vald	-0,61	0,30	-0,25	-0,82	-0,12	-0,48	-0,53	0,02	-0,67	0,38	-0,28
Olustvere vald	-0,62	-0,23	-0,25	0,29	-0,04	-0,28	-0,06	-1,28	-0,27	-0,23	-0,30
Võru maakond	0,06	0,20	-0,32	0,48	0,09	-0,10	0,25	0,14	-0,11	0,14	0,08
Lasva vald	-1,23	-0,04	-0,14	0,40	0,14	0,26	-0,08	-11,65	-0,24	-0,24	-1,28
Urvaste vald	-0,46	0,86	-0,14	0,04	0,46	-0,30	0,81	0,46	0,03	0,71	0,25

Kahtlemata võib tuludesüsteemi erinevate komponentide tähendus ja tähtsus kohaliku omavalitsuse jätkusuutlikkusele olla erinev. See sõltub konkreetsest juhtimisülesande püstitusest, finantspoliitika alustest, riiklikest regulatsioonidest, aga ka juhtimisotsuste vastuvõtja väärtushinnangutest. Igal üksikul juhul eeldab komponentide tähtsusele vastava kaalu andmine teatud sihiga spetsiaalanalüüsi. Käesolevas analüütilises käsitluses puuduvad sisulised alused väljatoodud komponentidele erineva tähtsushinnangu andmiseks, seega loetakse kõik komponendid tulude jätkusuutlikkuse hindamise seisukohalt tähtsuset võrdseks.

Komponentkaalude tsentreeritusest ja normeeritusest tulenevalt on kõigi komponentide mõõtskaalad sarnased – keskvärtus „0” ja mõõtühik „1”. Mõõtskaalade ja tähtsushinnangute võrdsusest tulenevalt võib tulude jätkusuutlikkuse koondhinnangu konkreetse kohaliku omavalitsuse üksuse jaoks leida selle komponentkaale summeerides. Komponentidega Ki sama mõõtskaala saavutamiseks on tabelis 4.13 esitatud koondhinnangu (veerg KH) leidmisel komponentkaalude summa jagatud komponentide arvuga 10. Ühelt poolt väljendavad komponendid küll sõltumatult muutuvaid suurusi, mistõttu nende väärtusi võibki summeerida. Teisalt edastab iga komponent aga ainult kümnendiku süsteemi koguvariatsioonist ja jätkusuutlikkusele koondhinnangu andmisel tuleb seda arvestada.

Kohalike omavalitsuste tulude jätkusuutlikkuse näitajatesüsteemi sünteetiliste komponentide maakondlike väärtuste hälbivus keskmisest on enamasti väike. Erandiks on Harju maakond, kus komponendi K1 (maksumaksjate tulutase) positiivset hälvet tuleb hinnata väga suureks, ja mõõduka suurusega on veel nelja komponentkaalu hälve keskmisest.

Komponentidest on erandiks K7 (laenuraha kasutamise tase), mille maakondlikud komponentkaalud hälbivad keskmisest sageli suurel määral. Kuna erinevate komponentide hälbed keskmisest jaotusid üldjuhul pea võrdselt positiivseteks ja negatiivseteks, siis kujunes tulude jätkusuutlikkuse koondhinnang KH maakondade lõikes suhteliselt ühtlaseks. Üllatuslikult ei paista suurima negatiivse hälbega silma mitte Ida-Virumaa, vaid hoopiski Hiiu- ja Läänemaa, ning suurim positiivne hälve pole mitte Harjumaal, vaid hoopiski Võrumaal. See tähendab, et vahetult silma paistva tuludetaseme erinevuse kõrval võib tulude struktuuri- ja dünaamikanäitajate variatsioon tuua esile valdade-linnade

tulusüsteemi jätkusuutlikkuse teisiti hinnatavad aspektid. Kui võrrelda jätkusuutlikkuse koondhinnangu väärtusi aga valdade lõikes on jätkusuutlikumateks valdadeks Kohtla, Mäetaguse ja Lavasaare vald ning jätkusuutmatuteks Avanduse ja Lasva vald.

Loomulikult on kõigi tulusüsteemi komponentide tähtsuselt võrdseks tunnistamine lihtsust, mis võib koondhinnangut oluliselt mõjutada. Käesoleva peatüki järgmises alapunktis valdade-linnade kulunäitajaid modelleerides ilmnevad tulusüsteemi mõjuintensivsuse ja mitmekesisuse vägagi suured erinevused, kuid neil erinevustel põhinevaid komponentide tähtsushinnangu tuletamisvõimalusi käesolevas uurimuses ei käsitleta.

Tabelis 4.13 tuuakse igas maakonnas välja mõned äärmuslike koondhinnanguväärtustega kohalikud omavalitsused. Üksikute komponentkaalude osas kohtab ka ülisuuri väärtustekõikumisi – erinevus keskmisest 10 ja enam standardhälvet. Näiteks saavad Saue (-9,31) ja Lasva (-11,65) vallad väga negatiivse hinnangu ülikiire laenukoormuse kasvu eest, Kohtla vallal hinnatakse väga kõrgeks (+11,39) maksevõime tase ja Mäetaguse vallal põhivaraga varustus (+7,08). Avanduse vald sai väga madala hinde (-9,90) maksumaksja tulutaseme kasvutempo eest, Sõmeru vallas on maksumaksjate osatähtsus elanikkonnas keskmisest palju kõrgem (+8,99). Lavassaare vald sai aga ülikõrge positiivse hinnangu (+14,88) maksumaksjate aktiivsuse eest uute tuluallikate leidmisel. Kokkuvõttes tasanduvad aga üksikud äärmuslikud komponentkaalud ülejäänud üheksa komponendiväärtuse mõjul ja koondhinnang hälbib keskmisest suures ulatuses (KH absoluutväärtus üle 1) küllaltki väheste omavalitsuste puhul. Kokkuvõtteks võib väita, et sünteetilised komponendid toovad kohalike omavalitsuste tulusüsteemi sisestruktuuri reljeefselt esile ja võimaldavad algnäitajatest sisukamalt analüüsida ka kohalike omavalitsuste positsiooni üksikute tulusüsteemi komponentide lõikes.

4.3. Omavalitsuste tulusüsteemi komponentide mõju kulutasemele, -struktuurile ja -dünaamikale

Linna või valla finantsiline jätkusuutlikkus tähistab võimet pikaajaliselt ja stabiilselt katta tuludega vajalikke kulusid. Seetõttu pakuvad kohaliku omavalitsuse üksuste tulude kujunemise seaduspärasused huvi eelkõige nende mõju seisukohalt omavalitsuste kulude tasemele, struktuurile ja

dünaamikale. Selle mõju intensiivsust ja olulisust võimaldab hinnata kulunäitajate mitmene regressioonanalüüs eelmises alapunktis välja toodud tulusüsteemi sünteetiliste komponentide alusel. Sõltuva muutujana Y esinevad järgnevas analüüsis mitmed omavalitsuse kulunäitajad, sõltumatute mõjuritena käsitletakse aga kümmed sünteetilist komponentnäitajat: K1 – maksumaksja tulutase; K2 – kohalike omavalitsuste võlakoorumus; K3 – maksumaksjate osatähtsus elanikkonnas; K4 – maksusoodustuste kasutamise aktiivsus; K5 – maksumaksja tulu kasvutempo; K6 – maksumaksjate aktiivsus uute tuluallikate otsimisel; K7 – laenu raha kasutamise tase; K8 – laenu raha kasutamise kasvutempo; K9 – kohalike omavalitsuste varustus põhivaraga; K10 – kohalike omavalitsuste maksevõime.

Järgnevalt tuuakse välja nende kulunäitajate regressioonvõrrandid, mille puhul mudelisse lülitatud tegurkomponendid kirjeldavad enam kui 15% näitaja koguvariatsioonist – selliseid kulunäitajaid leiti kokku 15. Tekstis tuuakse välja ainult statistiliselt oluliseks hinnatud mõjuga tegurid, kuigi tegemist ei ole valikkogumi analüüsiga (vaatluskogumisse on lülitatud kõik Eesti omavalitsused). Tavaliselt oli väljavalitud kulunäitajate mudelis kolm-neli statistiliselt olulise mõjuga tulusüsteemi komponenti, kuid mõni kulunäitaja variatsioon kujunes isegi seitsme komponendi statistiliselt olulise mõju tulemusena. Iga kulunäitaja juures toodud mitmese regressiooni kordaja R^2 väärtus näitab, millist osa kulunäitaja variatsioonist kirjeldasid mudelisse lülitatud tegurkomponendid.

Kolm näitajat – Y1, Y2 ja Y3 – iseloomustasid kohalike omavalitsuste kulude taset elaniku kohta erinevatel perioodidel :

Y1 – Kulud elaniku kohta 1997.– 2002. a., krooni, $R^2 = 0,36$

$Y1 = 6262 + 400K5 + 1312K9 - 676K10$

Y2 – Kogukulu elaniku kohta 2003. a., krooni, $R^2 = 0,62$

$Y2 = 9152 + 268K1 + 321K2 + 2623K3 + 300K5 + 1391K9 - 637K10$

Y3 – KOV kulud elaniku kohta 2004. a., krooni, $R^2 = 0,35$

$Y3 = 9487 + 462K2 - 255K8 + 1448K9 + 142K10$

Kohaliku omavalitsuse omatulude ja laenu dega on kaetud ligikaudu pool omavalitsustes elaniku kohta tehtud kulude tasemest (R^2 väärtused on vahemikus 0,35 – 0,62) See on loogiline, sest Eestis mängivad kohalike omavalitsuste tulu- ja kulutaseme kujunemisel olulist rolli riigieelarvelised toetused ja sihtotstarbelised eraldised. Ülaltoodud mudelitest ilmneb ühise seaduspärasusena, et elaniku kohta kõrgema

kuludetasemega omavalitsused on paremini varustatud põhivaraga (K9). K9 mõjuintensiivsuse hinnang on kõigis kolmes mudelis suhteliselt stabiilne, kuigi mõjuulatuse suhe keskmisega varieerub. Kohaliku omavalitsuse maksevõime (K10) esineb olulise tegurina samuti kõigis kolmes mudelis, kuid on kahes negatiivse ja ühes (2004. a. mudelis) positiivse mõjuga. Varem kompenseeriti väikeste kohaliku omavalitsuse üksuste maksevõime defitsiit riigieelarvest sellises ulatuses, et kulutuste tase elaniku kohta tõusis üle keskmise. 2004. aastal aga olukord muutus ja kõrgem kulutase iseloomustab kõrgema maksevõime tasemega omavalitsusi. 2003. ja 2004. aasta kulutaseme mudelitest ilmneb, et kõrgem kulutase saavutatakse omavalitsustes võlakoori (K2) suurendamise teel. Samuti mõjub omavalitsuste kulutaseme tõusule positiivselt maksumaksja tulu kiirem kasvutempo (K5). Lõpuks ilmneb kõige suurema omavalitsuse kulutaseme variatsiooni selgitusastmega ($R^2 = 0,62$) 2003. aasta kulutaseme mudelist, et kulutaseme kasvule aitavad kaasa ka maksumaksja tulutase (K1) ja kõige intensiivsemalt maksumaksjate osatähtsuse tõus elanikkonnas (K3). 2004. aasta mudelis need seaduspärasused aga ei ilmne, see annab tunnistust seoste ebastabiilsusest pidevalt muutuvate poliitiliste otsuste mõjul. Selle mudeli alusel võib öelda, et kulutused elaniku kohta sõltusid rohkem laenude ja nende tagasimaksmisega seotud tulukomponentidest kui maksumaksjate käitumisega seotud tulukomponentidest.

Kogukulude kasvu (Y4) mudelist ilmneb, et statistiliselt olulise mõjuga on koguni 7 tulusüsteemi komponenti kümnest, kuid ometi selgitavad nad kokku ainult 25% kulukasvu variatsioonist:

Y4 – Kogukulude kasv 1997.–2002. a., korda, $R^2 = 0,25$

$$Y4 = 1,90 + 0,15K1 + 0,10K2 + 0,08K4 - 0,06K5 - 0,09K7 + 0,11K8 + 0,13K9$$

Kulutaseme mudelitega võrreldes ei ilmne kulude kasvutempo mudelis enam olulist seost maksevõime komponendiga (K10). Üldiselt on kulutaseme ja -kasvu mudelites samadel teguritel ka samasuunaline mõju, kuid maksumaksja tulude kasvutempol (K5) ilmneb negatiivne seos omavalitsuse kulude kasvutempoga. Uute olulise mõjuga teguritena ilmnevad maksusoodustuste kasutamise aktiivsus (K4), millel on positiivne seos kulude kasvuga, ja laenuraha kasutamise tase (K7), millel on kulude kasvu pidurdav mõju. Loomulikult on kulude kasvutempole positiivne mõju laenuraha kasutamise kasvutempol (K8). Maksumaksja tulude kõrgema tasemega (K1) omavalitsustes

saavutatakse kulude kiirem kasvutempo, mis näitab erasektori arengutaseme positiivset mõju avaliku sektori arengutempole.

Järgmised kolm mudelit kirjeldavad omavalitsuste arengu seisukohalt oluliste investeeringunäitajate sõltuvust tulusüsteemi komponentidest:

Y5 – Investeeringute osatähtsus kogukuludega 2003.–2004. a., %, $R^2=0,31$

$Y5 = 14,6 + 1,0K1 + 1,0K2 + 1,4K4 + 4,2K9$

Y6 – Investeeringute osatähtsus eelarves 1997.–2002. a., %, $R^2=0,19$

$Y6 = 7,0 - 0,9K6 + 1,1K8 + 2,7K9$

Y7 – Investeeringud elaniku kohta 1997.–2002. a., krooni, $R^2=0,27$

$Y7 = 498 - 60K6 + 63K8 + 323K9$

Investeeringute varieerumisest omavalitsuste lõikes selgitavad mudelitesse lülitatud tulusüsteemi komponendid ligikaudu veerandi (R^2 väärtused on vahemikus 0,19–0,31). Statistiliselt olulise mõjuga teguritest on kõigis kolmes mudelis ühine komponent K9 (omavalitsuse põhivaraga varustatuse tase). Seega, mida kõrgem on KOV varustatus põhivaraga seda suuremad on suhteliselt ka investeeringud. See on loogiline, sest omavalitsuste investeeringud on enamasti suunatud olemasoleva põhivara renoveerimisele ning uue põhivara loomise tegeletakse vähem. Perioodil 1997–2002 mõjutasid investeeringute osatähtsust eelarves ning investeeringuid elaniku kohta oluliselt ja positiivselt laenuka kasutamise kasvutempo (K8) ning negatiivselt maksumaksjate aktiivsus uute tuluallikate otsimisel (K6). Aastate 2003–2004 investeeringute osatähtsuse mudelis ilmnisid aga olulise positiivse mõjuga teguritena maksumaksja tulutase (K1), omavalitsuse võlakoormus (K2) ning maksusoodustuste kasutamise aktiivsus (K4). Investeeringute sõltuvus laenuka kasutamisest ja võlakoormusest on loogiline, sest neid rahastati olulises osas laenu abil. Olulised seosed teiste komponentidega viitavad sellele, et investeeringuid tehakse enam jõukama ja aktiivsema elanikkonnaga omavalitsustes.

Laenuka kasutamisest omavalitsuse kulude (eelkõige investeeringute) rahastamisel sõltub intressimaksete osatähtsus kogukuludes (Y8) ja intressimaksete dünaamika (Y9), mille kujunemise seaduspärasusi kirjeldavad järgmised mudelid:

Y8 – Intressimaksete osatähtsus kogukuludes 2003.–2004. a., %, $R^2=0,24$

$Y8 = 0,88 + 0,09K1 + 0,28K2 + 0,16K7 + 0,11K9$

Y9 – Intressimaksete muutus 2003./2000. a., %, $R^2=0,85$

$$Y9 = 469 - 132K7 + 2599K8$$

Intressimaksete osatähtsuse variatsioonist suudavad neli statistiliselt olulist tegurkomponenti selgitada ainult 24%, kusjuures peamise mõjuga on omavalitsuse võlakooormuse tase (K2) ja laenu raha kasutamise tase (K7), kuid positiivne seos ilmneb ka omavalitsuse põhivaraga varustatusega (K9) ja maksumaksjate tulutasemega (K1). Intressimaksete dünaamikast kirjeldab aga mudel koguni 85%, kusjuures loomulikult on peamise mõjuga teguriks laenu raha kasutamise kasvutempo (K8). Loogiline on ka see, et laenu raha kasutamise kõrgema tasemega omavalitsustes on dünaamika aeglasem (K7 negatiivne mõju), sest baastase on kõrgem, laenuamise võimalused piiratumad.

Kulude struktuursete näitajate enamiku muutustest kirjeldasid mudelitesse lülitatud tulusüsteemi komponendid vähem kui 15% ja neid mudeleid pole mõtet siin välja tuua. See tähendab, et omavalitsused on kulude struktuuri kujundamisel autonoomsed ja nende otsused ei ole üldjuhul mõjutatud tulude tasemest, struktuurist ja dünaamikast. Üheks erandiks on kulustruktuuris hariduskulud, mille taseme (Y10) ja dünaamika (Y11) mudelid järgnevalt esitatakse:

$$Y10 - \text{Hariduskulu elaniku kohta 2003. a., krooni, } R^2 = 0,46$$

$$Y10 = 4604 + 188K1 + 183K3 + 365K9 - 341K10$$

$$Y11 - \text{Hariduskulu kasv 1997.-2002. a., korda, } R^2 = 0,15$$

$$Y11 = 2,63 + 0,24K4 - 0,17K5 + 0,42K8 + 0,29K9 - 0,25K10$$

Hariduskulude (Y10) dünaamikast kirjeldavad mudelisse lülitatud tegurid 46%. Kuna hariduskulud moodustavad omavalitsuste kogukuludes keskmiselt ligikaudu poole, on mõistetav Y10 mudeli suur sarnasus kulude üldtaseme 2003. aasta (Y2) mudeliga – hariduskulude mudelis oluliseks osutunud teguritel K1, K3, K9 ja K10 on sama mõjusuund, mis üldkulude taseme (Y2) mudelis. Põhivaraga varustatuse (K9) tugev positiivne mõju hariduskulude tasemele tuleneb sellest, et kooliga seotud põhivara on omavalitsuse omandi oluliseks osaks. Maksevõime komponendi (K10) negatiivne mõju on seletatav sellega, et madala maksevõimega väikestes omavalitsustes on riigi hariduseraldised (pearaha ja investeeringuabi) elaniku kohta suhteliselt suuremad. Loomulik on ka maksumaksjate osatähtsuse (K3) ja tulutaseme (K1) positiivne mõju hariduskulude tasemele, sest tööealised maksumaksjad on enamasti ühtlasi ka koolikäivate laste vanemad.

Hariduskulude dünaamika variatsioonist suudab mudel kirjeldada ainult 15%, kuigi statistiliselt oluliseks hinnatakse koguni 5 tegurit – K4, K5, K8, K9 ja K10. Kõige tugevama ja positiivse mõjuga on seejuures laenuraha kasutamise kasvutempo (K8) – omavalitsuste laenuvõtmine tuleneb sageli oma kooli(de) arendamise vajadusest. Suurem on hariduskulude kasvutempo seejuures põhivaraga paremini varustatud omavalitsustes (K9). Ülejäänud tegurite mõjusuundi on aga raske selgitada.

Järgnevalt vaadeldakse üldvalitsemiskulude (Y12) regressioonimudelit, mis kirjeldab 31% selle variatsioonist:

Y12 – Üldvalitsemiskulu elaniku kohta 2003. a., krooni, $R^2 = 0,31$

$$Y12 = 1093 + 234K3 + 74K6 - 102K7 + 237K9 - 130K10$$

Üldvalitsemiskulude tase sõltub positiivselt omavalitsuse põhivaraga varustatuse tasemest (K9), sest põhivara vajab administreerimist. Üldvalitsemiskulude taset tõstavad ka maksumaksjate osatähtsus (K3) ja aktiivsus (K6), mis muudavad ettevõtlikumaks ka kohaliku omavalitsuse. Kõrgema laenuraha kaasamise tasemega (K7) ja kõrgema maksevõimega (K10) omavalitsustes on valitsemiskulude tase madalam

Majanduskulude (Y13) variatsioonist kirjeldab tulusüsteemi komponentidega regressioonimudel 36%:

Y13 – Majanduskulu elaniku kohta 2003. a., krooni, $R^2 = 0,36$

$$Y13 = 788 + 334K3 - 111K7 + 338K9$$

Majanduskulude taseme tõusule mõjuvad positiivselt omavalitsuse parem varustus põhivaraga (K9) ja maksumaksjate suurem osatähtsus (K3). Madalam majanduskulude tase on kõrge laenuraha kaasamise tasemega omavalitsustes (K7).

Elamu-kommunaalmajanduse kulude (Y14) kujunemisega on statistiliselt oluliselt seotud koguni 7 tulusüsteemi komponenti kümnest, kuid ometi kirjeldab mudel ainult 21% selle variatsioonist:

Y14 – Elamu-kommunaalkulu elaniku kohta 2003. a., krooni, $R^2 = 0,21$

$$Y14 = 493 + 95K1 + 128K2 + 222K3 - 70K4 + 69K5 + 74K6 + 95K10$$

Ainsana ei ole elamu-kommunaalkulude tase seotud laenuraha kasutamise taseme (K7) ja dünaamikaga (K8) ega ka põhivaraga varustatuse tasemega (K9) omavalitsustes. Kõige tugevama ja positiivse mõjuga on maksumaksjate osatähtsuse kasv (K3) ning võlakoormuse tase (K2).

Vaba aja, kultuuri ja religiooniga seotud kulude taseme (Y15) variatsioonist kirjeldab regressioonimudel 32%:

Y15 – Kulud elaniku kohta vabale ajale, kultuurile ja religioonile 2003. a., krooni, $R^2 = 0,32$

$$Y15 = 1059 + 84K1 + 294K3 + 128K5 + 70K7 + 222K9 - 103K10$$

Kõige tugevama mõjuga on selles mudelis statistiliselt oluliseks osutunud kuuest tulusüsteemi komponendist maksumaksjate osatähtsus (K3), aga ka nende tulu tase (K1) ja dünaamika (K5), st aktiivsem ja majanduslikult kindlustatum elanikkond. Kulutusi suurendab ka parem varustus põhivaraga (K9) ja kõrgem laenuraha kasutamise tase (K7). Selle elanikkonna grupi nõudlus vaba aja, kultuuri ja religiooni kuludest kaetavate teenuste järele on suurem kui majanduslikult mitte nii hästi kindlustatud elanikkonna grupi nõudlus. Seega on tulukomponentide K3, K1 ja K5 positiivne seos kuludega ootuspärane. Kulutusi suurendab ka parem põhivaraga varustus (K9) ja kõrgem laenuraha kasutamise tase (K7), mis võib viidata spordikomplekside olemasolule ja/või nende ehitamisele.

Väljatoodud kulunäitajate regressioonivõrranditest ilmnes, et tulusüsteemi komponentidel on kulunäitajatele suhteliselt tagasihoidlik mõju. See tähendab, et edasistes uuringutes tuleb täiustada eelkõige riigieelarveliste toetuste ja eraldiste näitajate lisamisega tulunäitajate süsteemi. Samas tõid esitatud kujul regressioonimudelid välja paljutahulise ja erineva intensiivsusega seostesüsteemi, mis võimaldab kvantitatiivselt analüüsida omavalitsuste kulude taseme ja dünaamika muutusi põhjustavate tegurite mõjuulatust ja -intensiivsust. Ometi on need mudelid liiga ebastabiilse struktuuriga, et olla aluseks kohalike omavalitsusüksuste arengureservide kvantitatiivsel hindamisel. Seda näitavad juba kogukulude kohta käivate mudelite (Y1-Y3) erinevad tulemused. Mudelite ebastabiilsuse põhjuste väljaselgitamine ja stabiilse mudelite süsteemi väljaarendamine on juba järgmiste uuringute ülesandeks.

Kokkuvõte

Kohalike omavalitsuste finantsmajanduslikku tegevust kajastavad kümned tulude ja kulude suurus, struktuuri ja dünaamikat iseloomustavad näitajad. Iga üksiknäitaja kannab endas väärtuslikku informatsiooni. Peatüki esimene alapunkt näitas, et nende variatsiooni võrdlevanalüüs isegi maakonnatasandile üldistatuna kujuneb väga

mahukaks, mitmesaja kohaliku omavalitsuse tasandil oleks süsteemse võrdlevanalüüsi läbiviimine aga ulatuse tõttu sisuliselt võimatu. Eelnev võib olla ka põhjuseks, miks suurest informatsioonihulgast hoolimata ei ole senini läbi viidud kohalike omavalitsuste finantsilise jätkusuutlikkuse kompleksanalüüsi.

Peatüki teises alapunktis viidi 32 kohalike omavalitsuste tulude taset, struktuuri ja dünaamikat iseloomustava näitaja alusel läbi komponentanalüüs, mille tulemusena toodi välja kohalike omavalitsuste tulusüsteemi 10 sünteetilist komponenti, mis kirjeldasid 82% algnäitajate variatsioonist. Seega vähenes analüüsitava tulunäitajate arv 70% võrra, kusjuures infokadu moodustas ainult 18%. Selline informatsiooni kontsentreerimine teeb võimalikuks palju suurema objektikogumi tervikliku võrdlevanalüüsi. Lisaks maakondade sünteetilistele komponentidele ja nende alusel konstrueeritud koondhinnangu väärtustele maakonniti toodi teises alapunktis analüüsitulemuste näitlikustamiseks välja ka äärmusliku koondhinnangutasemega omavalitsused. Komponentanalüüsi tulemused korrigeerisid mõneti peatüki esimeses alapunktis kujunenud hinnangut. Kui esimese alapunkti andmetel kujunes näiteks Ida-Virumaast ettekujutus kui konkurentsivõimelise kõige madalama finantsilise jätkusuutlikkusega maakonnast, siis tulude jätkusuutlikkuse koondhinnangu alusel hinnang enam nii pessimistlik ei olnud.

Kohalike omavalitsuste kulude taseme, struktuuri ja dünaamika näitajate kujunemise seaduspärasuste väljatoomiseks viidi kolmandas alapunktis läbi nende näitajate mitmene regressioonanalüüs tulusüsteemi sünteetiliste komponentide alusel. Esitati 15 kulunäitaja regressioonimudelid, mille puhul variatsiooni kirjeldamise tase oli enam kui 15%. Kuigi regressioonivõrranditest ilmnis huvitavaid seoseid, jäi kulunäitajate variatsiooni kirjeldatuse tase üldjuhul suhteliselt madalaks. Ilmselt tuleb edasistes uuringutes töötada tulunäitajate süsteemi täiustamise nimel, sealhulgas eelkõige riigieelarveliste toetuste ning eraldiste taseme- ja dünaamikanäitajate lisamiseks. Käesoleva analüüsi tulemused on veel liialt ebastabiilsed, et nende põhjal teha üheseid järeldusi enamiku valdade ja linnade finantsmajandusliku jätkusuutlikkuse kohta. Kahtlemata võib aga finantsiliselt jätkusuutlikuks hinnata tabelis 4.13 esitatud koondhinnangutes mõõduka ja kindlasti suure positiivse väärtusega (KH suurem kui 0,5) vallad ja linnad, samal ajal kui suure või ka ainult mõõduka negatiivse

koondhinnangu väärtusega (KH väiksem kui -0,5) kohaliku omavalitsuse üksustel on finantsilise jätkusuutlikkuse tagamisega suuremaid või väiksemaid probleeme.

Käesolevas peatükis toodud uurimistulemused näitavad selgelt, et tavalise võrdlevanalüüsi võimalusi ületava mahukusega andmemassiivide siseseoste modelleerimine mitmemõõtmelise statistilise analüüsi meetoditega võimaldab informatsiooni sisuliste kadudeta sedavõrd kokku suruda, et tekib võimalus kohaliku omavalitsuse üksuste jätkusuutlikkuse võrdlevanalüüsiks ja komplekshindamiseks.